

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER

UNDERVISNING
I MENNESKE-
RETTIGHEDER
PÅ SOCIAL- OG
SUNDHEDS-
ASSISTENT-
UDDANNELSEN

UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER PÅ SOCIAL- OG
SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSEN

Afdelingen for Menneskerettighedskapacitet

Forfatter: Theresia Kirkemann Boesen

Redaktør og ansvarlig: Cecilia Decara

Tak for bidrag til rapporten til Eva Ersbøll, seniorforsker ved Institut for Menneskerettigheder; Finn Kittelmann, juridisk konsulent ved NCG, Kristina Helland Strandby, specialkonsulent ved Institut for Menneskerettigheder og Lisbeth Reppien Falbe, demenskoordinator i Hvidovre Kommune.

ISBN: 978-87-93605-48-0

e-ISBN: 978-87-93605-47-3

Layout: Hedda Bank, Foto: Colourbox, Tryk: Toptryk Grafisk Aps

© 2018 Institut for Menneskerettigheder
Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution
Wilders Plads 8 K, 1403 København K
Telefon 32688888, www.menneskeret.dk

Denne publikation eller dele af den må reproduceres til ikke-kommercielle formål med tydelig angivelse af kilde.

Vi tilstræber, at vores udgivelser bliver så tilgængelige som muligt. Vi bruger fx store typer, korte linjer, få ordinddelinger, løs bagkant og stærke kontraster. Læs mere om tilgængelighed på www.menneskeret.dk/tilgaengelighed.

INDHOLD

FORORD	5
RESUMÉ	6
ANBEFALINGER	7
KAPITEL 1: INDLEDNING	11
1.1 BAGGRUND	11
1.2 EKSISTERENDE VIDEN OM UDDANNELSEN	14
1.3 FORMÅL OG INDHOLD	16
1.4 AFGRÆNSNING OG DEFINITIONER	18
1.5 DATAGRUNDLAG	22
1.5.1 Datagrundlag for dokumentanalyserne	23
1.5.2 Interviews med undervisere	24
KAPITEL 2: GLOBAL OG REGIONAL MENNESKERETLIG RAMME	27
2.1 GLOBAL RAMME FOR MENNESKERETTIGHEDSUNDERVISNING	27
2.1.1 Undervisning om, gennem og til menneskerettigheder	30
2.2 EUROPARÅDET SÆTTER FOKUS PÅ CURRICULUMUDVIKLING	32
2.3 ODIHR SÆTTER FOKUS PÅ CURRICULUMUDVIKLING FOR SUNDHEDSFAGLIGT PERSONALE	33
2.4 ANBEFALINGER TIL DANMARK	36
2.3 EKSEMPLER FRA UDLANDET – MENNESKERETTIGHEDER I SUNDHEDSFAGLIG PRAKSIS	38

KAPITEL 3: SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSENS OFFICIELLE CURRICULUM	39
3.1 SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSENS ORGANISERING OG RETSGRUNDLAG	39
3.1.1 Uddannelsens organisering	39
3.1.2 Uddannelsens retsgrundlag	41
3.2 MENNESKERETTIGHEDER I DET OFFICIELLE CURRICULUM	46
3.2.1 Menneskerettigheder i curriculum	46
3.2.1 Menneskerettighedernes indirekte tilstedeværelse i det officielle curriculum	49
KAPITEL 4: MENNESKERETTIGHEDER I SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSENS UNDERVISNINGSPRAKSIS	52
4.1 RAMMER OG BETINGELSER FOR AT INDDRAGE MENNESKERETTIGHEDER I UNDERVISNINGEN	52
4.2 UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER	61
4.3 UDFORDRINGER MELLEM UNDERVISNING OG PRAKSIS	69
5 SAMMENFATNING	74
6 ENGLISH SUMMARY	78
7 NOTER	86

FORORD

Social- og sundhedsassistenter varetager som faglærte sundhedspersoner centrale velfærdsopgaver på vegne af stat, regioner og kommuner. De arbejder med ældre og udsatte borgere, der har et anerkendt behov for omsorg og pleje.

Det er vigtigt for social- og sundhedsuddannelsens bredde, dybde og anerkendelse, at de vurderinger, som sosu-assistenten foretager i sit daglige arbejde, sker på baggrund af en grundlæggende respekt og forståelse for borgerens individuelle rettigheder og værdighed. Herunder i forhold til eksempelvis borgerens ret til sikkerhed, integritet, autonomi, privatlivsbeskyttelse, ligebehandling og personlig frihed. Samtidig er det centralt, at eleverne ude på skolerne og som kommende sosu-assistenter er bevidste om egne rettigheder og pligter.

Undersøgelsen har til formål at danne grundlag for, at styrende parter bag uddannelsen mere præcist kan vurdere, om de eksisterende rammer for undervisning i menneskerettigheder er tilfredsstillende eller bør styrkes. Med undersøgelsen håber vi at sætte fokus på undervisning i menneskerettigheder som et vigtigt aspekt af fagetikken for social- og sundhedsassistenter på landets plejehjem, i hjemmehjælpen, på bosteder, hospitaler og i psykiatrien.

RESUMÉ

Institut for Menneskerettigheder har undersøgt, i hvilket omfang menneskerettigheder, herunder ikke-diskrimination og ligebehandling, er en del af pensum og undervisningen på uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Vores undersøgelse viser, at undervisning i internationale menneskeretlige normer og principper, som er relevante for det sociale- og sundhedsfaglige felt, generelt ikke er en obligatorisk del af pensum. Herunder indgår princippet om ligebehandling ikke i pensum. Det er heller ikke klart på baggrund af undersøgelsens datamateriale, i hvilket omfang der bliver undervist i borgerens individuelle rettigheder.

Ifølge de adspurgte undervisere tager diskussioner om etik oftest udgangspunkt i undervisernes eller de studerendes egen-etik, fremfor at undervisningen inddrager menneskeretlige normer og principper som udgangspunkt for at foretage skøn vedrørende eksempelvis personlig pleje, rehabilitering, magtanvendelse eller medicinering.

Vores undersøgelse består af en gennemgang af de internationale rammer for undervisning i menneskerettigheder samt en kortlægning af menneskerettighedernes tilstedeværelse i den for uddannelsen relevante lov, bekendtgørelse samt lokale uddannelsesplaner. Derudover har vi afholdt fem fokusgruppeinterviews med undervisere fra erhvervsskoler i hele landet, der udbyder erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent.

Undersøgelsen præsenterer fire anbefalinger til, hvordan undervisning i menneskerettigheder kan blive styrket i social- og sundhedsassistentuddannelsen.

ANBEFALINGER

ANBEFALING 1 OG 2: SYSTEMATISK INDARBEJDELSE AF MENNESKERETTIGHEDER I UDDANNELSENS CURRICULUM

Instituttet anbefaler:

- at det faglige udvalg PASS stiller forslag til at indarbejde menneskeretlige normer og principper med relevans for social- og sundhedsassistenter arbejdsområde i bekendtgørelsen for uddannelsen og ligeledes indarbejder mål for undervisning i menneskerettigheder i fremtidige uddannelsesordninger.
- at uddannelsesansvarlige på social- og sundhedsskolerne tager ansvar for, at relevante menneskeretlige normer og principper specificeres i lokale uddannelsesplaner med udgangspunkt i fagenes indhold og lokale problemstillinger.

Baggrund: Undersøgelsen viser, at de officielle rammer i form af lov, bekendtgørelse og uddannelsesordning for uddannelsen ikke systematisk behandler de menneskerettighedsnormer og principper, der har relevans for den virksomhed, som social- og sundhedsassistenten udøver. Den kvalitative undersøgelse bekræfter, at det er op til den enkelte underviser at inddrage menneskerettighederne som perspektiv i undervisningen. Dette medfører, at undervisning, der refererer direkte til menneskerettigheder, er begrænset, omend der er gode eksempler på, at den findes. Endvidere har den nye uddannelsesordning fokus på social- og sundhedsassistentens tekniske og praktiske færdigheder, uden at der bliver opfordret utvetydigt til inddragelse af de etiske og juridiske elementer af menneskerettigheder med praktisk relevans for erhvervet.

På undervisningsniveau optræder menneskerettigheder generelt ikke som et emne med konkret forbindelse til elevernes kommende erhverv som sundhedspersoner, men i højere grad indirekte som en del af bredere etiske overvejelser. Undersøgelsen viser også, at der foreligger en udfordring med at undervise ud fra en rettighedsbaseret tilgang, og at eleverne ifølge de adspurgte undervisere er tilbøjelige til at handle mere intuitivt end reflektivt.

Hverdagsproblemstillinger vedrørende eksempelvis magtanvendelse, privatlivsbeskyttelse samt ligebehandling angribes ifølge de adspurgte undervisere således ud fra elevernes egen-etik fremfor at blive vurderet med udgangspunkt i menneskeretlige principper og eksempelvis borgerens ret til beskyttelse mod umenneskelig og nedværdigende behandling.

Undersøgelsen viser således, at der er behov for, at eleverne med udgangspunkt i de praksisnære eksempler, de allerede bliver mødt med i undervisningen, introduceres til relevante menneskeretlige normer og principper som gennemgående og på tværs af de udbudte fag. Således at skøn vedrørende eksempelvis ligebehandling og ikke-diskrimination i mødet med borgeren, og i forhold til efterlevelse af elevernes egne rettigheder, sker med udgangspunkt i gældende regler på ligebehandlingsområdet.

ANBEFALING 3 OG 4: UNDERVISERKOMPETENCER OG MATERIALER

Instituttet anbefaler, at PASS og uddannelsesansvarlige på social- og sundhedsskolerne:

- tager initiativ til at udbygge undervisernes kompetencer i at gennemføre undervisning i menneskerettigheder med fokus på menneskerettighedernes praktiske dimension og relevans for social- og sundhedsassistenten som autoriseret sundhedsperson.
- tager initiativ til at udvikle materialer om menneskerettigheder i en social- og sundhedsfaglig kontekst, som kan anvendes på social- og sundhedsskolerne.

Baggrund: Undersøgelsen viser, at direkte henvisning til menneskerettigheder og internationale konventioner finder sted i undervisningen, men kun i begrænset omfang. Flere undervisere fra de gennemførte interviews benytter sig af videoer om de internationale menneskerettigheder og citerer fra konventionerne i det omfang, de selv vælger at inddrage det, da de ikke er forpligtet gennem curricula til at undervise i det. Ofte indgår menneskerettigheder på et mere abstrakt niveau og bliver kun behandlet i et erhvervsperspektiv på enkelte områder, og hvor den enkelte underviser selv finder det relevant. Dog er der gennemgående eksempler på undervisning i borgernes ret til selvbestemmelse og social- og sundhedsassistentens omsorgspligt. Mange undervisere kommer dog til kort eller mangler tid, hvis de skal behandle konkrete menneskerettighedsprincipper i undervisningen eller koble menneskerettighederne til flere andre af social- og sundhedsassistentens arbejdsområder.

Flere af de adspurgte undervisere i fokusgrupperne fortæller, at mange elever ikke associerer menneskerettigheder med arbejdet som social- og sundhedsassistent, men i højere grad som noget, der har at gøre med internationale forhold, som ikke vedrører erhvervet, eller som noget, der har at gøre med demokrati som styreform.

Hovedparten af de eksempler, som fremhæves i fokusgruppeinterviewene viser, at dette ligeledes er sådan, flere af underviserne generelt tænker menneskerettighederne indirekte ind i undervisningen. Der foreligger således en udfordring i at fremhæve koblingen mellem det social- og sundhedsfaglige område, rollen som autoriseret sundhedsperson og menneskerettighedernes konkrete relevans for social- og sundhedsassistentens hverdagspraksis.

Den konkrete undervisning ude på social- og sundhedsskolerne beror efter det oplyste i vid udstrækning på den individuelle undervisers kompetencer og kendskab til menneskerettighederne. Det kan hænge sammen med, at der ikke er udviklet materialer om menneskerettighedernes praktiske relevans for social- og sundhedsassistenters arbejdsområder, som vi blandt andet kan se eksempler på fra Skotland.

Dette skal ses i sammenhæng med, at reformen af uddannelsen, som trådte i kraft i 2017, ifølge underviserne giver mindre tid til fordybelse og refleksion og derved også til at forberede undervisning i menneskerettigheder. Ved at styrke underviserkompetencer og stille undervisningsmaterialer til rådighed vil flere undervisere nemmere kunne koble menneskerettighederne til konkrete dilemmaer fra social- og sundhedsassistentens praksisarbejde. Og derved vil underviserne nemmere kunne styrke elevernes kompetencer til at handle på baggrund af menneskeretlige normer og principper i stedet for på baggrund af elevernes egen-etik.

KAPITEL 1: INDLEDNING

1.1 BAGGRUND

Baggrunden for at undersøge undervisning i menneskerettigheder i social- og sundhedsassistentuddannelserne er, at social- og sundhedsassistenter som faggruppe varetager centrale omsorgs- og plejefunktioner i både offentligt og privat regi. Social- og sundhedsassistenter bærer et menneskeretligt ansvar, når de agerer på vegne af en offentlig institution. Det gælder, uanset om de udfører arbejde for en offentlig eller privat aktør, da omdrejningspunktet for det udførte arbejde er varetagelse af velfærdsopgaver, der knytter sig til pleje og omsorg, som den enkelte borger har ret til.

Flere af de udfordringer på menneskerettighedsområdet, som Institut for Menneskerettigheder påpeger i sin årlige statusrapport,¹ har relation til fagområder, der beskæftiger social- og sundhedsassistenter. Det gælder særligt områder for ældre, syge og personer med handicap – og yderligere hvis det omhandler borgere, der er i en plejkrævende situation og samtidig tilhører grupper, der potentielt kan være sårbare for diskrimination.

Eksempelvis er mangel på lige muligheder og inklusion i samfundet for personer med handicap fortsat en stor udfordring på handicapområdet.² Inhabile patienter, som demente, der modsætter sig behandling, får ikke altid en nødvendig sygdomsbehandling – eller bliver behandlet i strid med lovgivningen – da lovgivningen ikke indeholder bestemmelser, der kan understøtte disse situationer.³ Institut for Menneskerettigheder har i den henseende påpeget, at der stadig er et manglende fokus på, hvorvidt de eksisterende regler om magtanvendelse er egnede, når det handler om at sikre dementes rettigheder.⁴ Og så er der i lovgivningen kommet et øget krav til kommunerne om at udarbejde en 'værdighedspolitik' for ældreplejen i kommunerne. Værdighedspolitikken skal beskrive, hvordan arbejdet med de ældre kan sikre livskvalitet og selvbestemmelse.⁵

Medierne bringer løbende historier om kritisable sager, hvor omsorgs- og plejearbejde eksempelvis er foregået ud fra økonomiske og tidsoptimerende rationaler og ikke med udgangspunkt i borgernes individuelle rettigheder – med et fokus på værdighed og forbedret livskvalitet, som lovgivningen på området foreskriver.⁶ Ligeledes hører vi om social- og sundhedsassistenter, der oplever at få mundkurv på, når det gælder praksisser og forhold på arbejdspladsen, som de finder kritisable.

Tvangsvask om natten af ældre på plejehjem,⁷ nedværdigende sprog og behandling af demente,⁸ frihedsberøvelse af personer med handicap på bosteder⁹ samt begrænset ytringsfrihed¹⁰ og manglende beskyttelse mod overgreb¹¹ for de ansatte social- og sundhedsassistenter. Alle er eksempler på situationer, hvor menneskers grundlæggende værdighed og rettigheder ikke medtænkes, når der i dagligdagen foretages konkrete skøn vedrørende pleje, omsorg og arbejdsforhold for social- og sundhedspersonale.

Det menneskeretlige ansvar, som social- og sundhedsassistenterne varetager, skal forstås således, at menneskerettighederne udgør et væsentligt fortolkningsbidrag til de dele af dansk lovgivning, der implementerer Danmarks menneskeretlige forpligtelser. På det sundhedsfaglige og sociale område i Danmark henvises sjældent til de sociale og økonomiske menneskerettigheder i lovgivningen, men størstedelen af social- og sundhedslovgivningen bidrager til at implementere disse rettigheder. Det er derfor vigtigt, at social- og sundhedsassistenter, når de udfører "faktisk forvaltningsvirksomhed", har en grundlæggende forståelse for de menneskerettigheder, som social- og sundhedslovgivningen søger at beskytte i Danmark.

Uddannelsen til social- og sundhedsassistent er en erhvervsuddannelse, som skal udstyre eleverne med kompetencer til at varetage omsorgs- og

plejeopgaver i kommunalt og regionalt regi samt i private virksomheder, der udfører opgaver indenfor omsorgs- og plejesektoren. Social- og sundhedsassistenter varetager således ofte jobs i hjemmeplejen, på genoptræningscentre og på bo- og væresteder samt på hospitaler. En meget lille del af social- og sundhedsassistenterne arbejder i private firmaer, som sælger omsorgs- og plejeydelser.

Den seneste omstrukturering af social- og sundhedsassistentuddannelsen fra 2017¹² har til formål at styrke de studerendes kvalifikationer til at varetage rollen som omsorgs- og plejeudøver. Derudover sætter uddannelsen fokus på rollen som teamleder og en opgradering af kvalifikationer indenfor området for plejekrævende borgere. Det er karakteristisk for social- og sundhedsassistentuddannelsen, at de færdiguddannede social- og sundhedsassistenter gennem deres daglige arbejde skal være i stand til at sikre borgernes individuelle rettigheder i form af deres sundhed og sociale velfærd. Flere internationale anbefalinger peger endvidere på, at også erhvervsuddannelser skal styrke elevernes kompetencer til at varetage menneskers

rettigheder (se kapitel 2). Særligt Europarådet og FN har – siden FN's Verdensprogram for undervisning i menneskerettigheder blev vedtaget i 2005¹³ – fokuseret på, at medlemsstaterne skal sikre undervisning i menneskerettigheder for relevante professionelle. Yderligere har Kontoret for Demokratiske Institutioner og Menneskerettigheder, ODIHR, i 2013 udgivet en detaljeret guide til menneskerettighedsundervisning af sundhedsfagligt personale, der fremhæver vigtigheden i, at sundhedsfaglige gennem deres uddannelse opbygger viden og kompetencer om menneskerettigheder.¹⁴ Endelig advokerer både World Medical Association¹⁵ og Det Internationale Sygeplejeråd¹⁶ for inklusion af menneskeretlige emner i undervisning og uddannelse af personer, som varetager omsorgs- og plejeopgaver.

Baggrunden for nærværende undersøgelse af undervisning i menneskerettigheder er således at synliggøre, i hvilket omfang og på hvilke måder de menneskeretlige forpligtelser er forankret i social- og sundhedsassistenternes uddannelse. Det er ligeledes at skabe viden, der kan danne grundlag for, at det styrende udvalg på området¹⁷ samt øvrige ansvarlige i stat, kommuner og på uddannelsesinstitutionerne kan vurdere, hvorvidt undervisning i menneskerettigheder i social- og sundhedsuddannelsen er tilstrækkelig eller bør styrkes. Således at uddannelsen er med til at sikre, at faglærte social- og sundhedsassistenter er i stand til at efterleve og sikre menneskerettighederne, når de efter endt uddannelse kommer ud i praksis, hvor de varetager omsorgs- og plejeopgaver.

1.2 EKSISTERENDE VIDEN OM UDDANNELSEN

Der er ikke tidligere foretaget undersøgelser af, hvordan undervisning i menneskerettigheder varetages i social- og sundhedsassistentuddannelsen. Der er foretaget en række undersøgelser og evalueringer af uddannelsen – nogle er organiseret centralt og andre decentralt, det vil sige direkte på

den enkelte skole. Ingen af undersøgelserne berører direkte eller indirekte undervisning i menneskerettigheder, hvorfor de ikke vil indgå som reference i nærværende undersøgelse.

Uddannelsen til social- og sundhedsassistent koordineres af et fagligt udvalg, PASS, som er en forkortelse for Fagligt udvalg for den pædagogiske assistentuddannelse og social- og sundhedsuddannelsen. Det faglige udvalg, PASS, skal hvert år udfylde en såkaldt udviklingsredegørelse for social- og sundhedsassistentuddannelsen og dele med Undervisningsministeriet. I den årlige redegørelse lægger udvalget en række nøgletal (elevtal og beskæftigelsesfrekvens) og temaer, såsom ændringsbehov i forhold til de identificerede kompetencebehov, samt praktikforhold frem. I 2017-rapporten redegjorde PASS blandt andet for, at "(d)er er øgede krav i sundhedsvæsenet for at fremme patientsikkerhed og undgå utilsigtede hændelser",¹⁸ som giver behov for nytiltag og ændring af fag og afprøvning. I redegørelsen fra 2012 bliver det fremhævet, at der er behov for "en øget opmærksomhed og forståelse af forskellen mellem hhv. Servicelov og Sundhedslov" som svar på det øgede pres på den kommunale hjemmepleje, hvor plejen og behandlingen af patienterne i højere grad foregår i patientens eget hjem.¹⁹ Sundhedsloven indeholder lovgivning om patienters rettigheder, herunder med- og selvbestemmelse, ligebehandling, informeret samtykke samt sundhedspersoners ansvar i forhold til tavshedspligt og indgreb i selvbestemmelsesretten.²⁰

PASS er nedsat i henhold til lov om erhvervsuddannelser.²¹ Udvalget og det tilhørende sekretariat er nedsat af arbejdsmarkedets parter: KL, FOA, Danske Regioner og 3F. PASS fungerer både som koordinator mellem partnerne og mellem parterne og Undervisningsministeriet. PASS fastsætter uddannelsesordninger ud fra de overordnede bekendtgørelser og

bestemmer varighed og struktur for social- og sundhedsuddannelserne.²² Derudover har PASS til opgave at følge udviklingen på udvalgets område og tage initiativ til revision af uddannelsen efter behov. Endelig skal PASS sikre praktikpladser til området samt sikre gode uddannelsesmæssige forhold i praktikken.²³

1.3 FORMÅL OG INDHOLD

Formålet med nærværende undersøgelse er at tilvejebringe viden om omfanget og karakteren af undervisning i menneskerettigheder i social- og sundhedsassistentuddannelsen. Det gør vi med henblik på at afdække, om uddannelsen har fokus på at styrke kommende social- og sundhedsassistenter kompetencer til at handle i overensstemmelse med menneskeretlige normer og principper. Det gælder særligt, når de i deres daglige arbejde varetager centrale omsorgs- og sundhedsfaglige opgaver med betydning for nogle af de mest sårbare borgere i Danmark. Formålet er:

- at undersøge, hvorvidt menneskerettigheder er indarbejdet i uddannelsens curriculum.
- at undersøge, hvordan undervisere på uddannelsen fortolker curriculum og medtænker menneskerettighederne i deres undervisning.

Undersøgelsen indeholder en gennemgang af formålet, baggrunden og metoden (kapitel 1) og den internationale menneskeretlige ramme for undervisning i menneskerettigheder (kapitel 2). Herefter bliver resultaterne af undersøgelserne af menneskerettigheder i social- og sundhedsassistentuddannelserne præsenteret; først i curriculum (bekendtgørelse, uddannelsesordning og lokale uddannelsesplaner) (kapitel 3) og dernæst i undervisningspraksis (kapitel 4). Endelig opsummeres undersøgelsens resultater i det afsluttende kapitel (kapitel 5). En præsentation af instituttets samlede anbefalinger på baggrund af undersøgelsen findes i starten af rapporten (før indledningen).

Ud fra undersøgelsens udvikling er udarbejdet et selvstændigt dokument – et inspirationskatalog, der har til formål at skabe et overblik over rettigheder og pligter, som er indskrevet i danske love og i internationale konventioner om menneskerettigheder, og som har en særlig relevans for social- og sundhedsassistenter (samt for andre faggrupper, der arbejder i social- og sundhedssektoren). Kataloget finder du på Institut for Menneskerettigheders hjemmeside sammen med undersøgelsen.

MENNESKERETTIGHEDER

Menneskerettigheder findes i grundloven og i en række internationale konventioner, som Danmark har tiltrådt. Menneskerettigheder spænder fra ret til beskyttelse mod umenneskelig og nedværdigende behandling, retssikkerhed og ytringsfrihed til ældres og personer med handicaps ret til privatliv og til selv at bestemme, hvor de vil bo.

1.4 AFGRÆNSNING OG DEFINITIONER

Ifølge Lov om Institut for Menneskerettigheder skal instituttets virke tage udgangspunkt i enhver rettighed i grundloven og de mange internationale konventioner.²⁴ I forlængelse heraf vil nærværende undersøgelse tage udgangspunkt i en forståelse af menneskerettigheder som menneskeretlige forpligtelser i love, regler og konventioner, der vedrører professionen som social- og sundhedsassistent. Det er fx tavshedspligt, magtanvendelse, selvbestemmelse og privatlivsbeskyttelse. Endvidere vil undersøgelsen også omfatte social- og sundhedsassistentens rettigheder som ansat i det offentlige.

TVÆRGÅENDE MENNESKERETTIGHEDSPRINCIPPER

- Proportionalitetsprincippet: Der skal være en rimelig balance mellem borgerens ret og det modstående hensyn, som begrundet en begrænsning i retten. Når der foretages et indgreb i en rettighed – det vil sige, at en rettighed bliver begrænset – skal indgrebet være mest muligt skånsomt, og et indgreb i rettigheder skal være egnet til at opnå det forfulgte mål.
- Legalitetsprincippet: Der skal være et regelgrundlag for indgriben i en borgers frihed og rettigheder.
- Ligebehandlingsprincippet: Der skal være lige adgang til rettigheder for alle uden forskelsbehandling af nogen art, og der må ikke må gøres forskel i sammenlignelige tilfælde.

Undersøgelsen tager udgangspunkt i FN's definition af undervisning i menneskerettigheder, som formuleret i FN's Erklæring om undervisning i menneskerettigheder fra 2011 (se mere i kapitel 2). Fokus på ikke-diskrimination og ligebehandling har ligeledes en central placering i FN's definition af undervisning i menneskerettigheder. Forbuddet mod diskrimination er en grundlæggende menneskeret, som indgår i stort set alle menneskeretlige konventioner og i en lang række danske love og regler,²⁵ og ligebehandling betyder, at alle er lige for loven og skal have lige muligheder for at deltage i samfundet – uanset køn, race, etnisk oprindelse, religion, tro, handicap, alder, seksuel orientering mv.

LIGEBEHANDLING BETYDER

At alle har lige rettigheder og skal have lige muligheder for at deltage i samfundet – uanset køn, race, etnisk oprindelse, religion, tro, handicap, alder, seksuel orientering mv. Ligebehandling omhandler både en beskyttelse mod usaglig forskelsbehandling, der stiller nogle mennesker ringere end andre, og statens positive forpligtelser til at arbejde for, at alle har lige muligheder for at deltage i samfundet.

Det fremgår af FN-Erklæringens definition af undervisning i menneskerettigheder, at undervisningen skal foregå 'gennem' menneskerettigheder og understøtte et læringsmiljø, der fremmer og respekterer menneskerettighederne (se kapitel 2). Nærværende undersøgelse ser imidlertid ikke på læringsmiljøet i uddannelsen eller det retlige grundlag for ligebehandling forstået som adgang til og gennemførelse af uddannelsen.

Undersøgelsen er afgrænset til at give et billede af status for undervisning i menneskerettigheder i social- og sundhedsassistentuddannelsen. Derved afholder vi os fra indgående at beskrive eller afgøre, på hvilke måder menneskerettighederne bør eller kan behandles konkret i undervisningen. På baggrund af undersøgelsen introducerer vi imidlertid en række anbefalinger til, hvordan undervisning i menneskerettigheder kan integreres og styrkes mere generelt i uddannelsen (se først i publikationen). Undervisning i menneskerettigheder i efter- og videreuddannelses tilbud målrettet social- og sundhedsassistenter indgår heller ikke i undersøgelsen, ligesom undersøgelsen fokuserer på assistentuddannelsen og ikke hjælperuddannelsen, der er væsentligt kortere.²⁶ Og som vi af denne grund forventer, har mindre fokus på at styrke de studerendes kompetencer til at efterleve og reflektere over eksempelvis borgerens rettigheder og værdighed.

Vi anvender i undersøgelsen ordet curriculum, som betegner en uddannelses læringsmæssige indhold. I en bred definition omfatter

det de læringsmæssige indhold af uddannelsens konkrete videns- og færdighedsmål samt underviserplaner og anvendte læringsmetoder. Det omfatter ligeledes de normer og værdier, som uddannelsens rammer, struktur og kultur er et udtryk for, og som tilsammen former de studerendes læringsoplevelser.²⁷

Vi skelner desuden mellem direkte og indirekte menneskerettighedscurriculum. Et direkte menneskerettighedscurriculum indebærer, at der ifølge det officielle curriculum skal undervises eksplicit i menneskerettigheder, eksempelvis ved at menneskerettigheder, internationale konventioner eller danske beskyttede borgerrettigheder optræder i beskrivelserne af uddannelsens formål, indhold eller læringsmål.

Et indirekte menneskerettighedscurriculum indebærer, at undervisning i menneskerettigheder ikke fremgår eksplicit af uddannelsens officielle curriculum, men af relaterede emner eller temaer. Eksempelvis undervisning i at yde "omsorg, personlig og praktisk hjælp til borgere med fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse under hensyntagen til etik, borgerens intimsfære og blufærdighed".²⁸ Det vil sige læringsmål, hvor underviseren vil kunne inddrage menneskerettighedsnormer og principper som en referenceramme, men ikke skal inddrage rettighedsperspektivet som en dimension i undervisningen.

En uddannelses curriculum kan undersøges på forskellige måder og med varierende fokus. Af hensyn til undersøgelsens omfang har vi valgt at fokusere på formålsbeskrivelser og modulbeskrivelser. Herunder læringsmål og indhold (det officielle curriculum) samt udvalgte lokale uddannelsesplaner og underviseres mundtlige gengivelse af, hvordan de læser curriculum og underviser i menneskeretlige forpligtelser (undervisning i praksis).

OFFICIELT CURRICULUM VERSUS CURRICULUM I PRAKSIS

Vi skelner i undersøgelsen mellem det officielle curriculum og curriculum i praksis. Det officielle curriculum forstås i denne rapport som de statslige retningslinjer for, hvordan og i hvilke emner der skal undervises på en uddannelse. Curriculum i praksis forstås som den måde, hvorpå en underviser fortolker det officielle curriculum og gengiver at undervise i det i praksis.

Uddannelsens rammer forstået mere bredt i forhold til struktur og kultur, herunder ligebehandling i forhold til fx adgang til og frafald på uddannelsen, vil ikke blive behandlet i denne undersøgelse. De studerendes kompetenceniveau og læringsoplevelser vil heller ikke blive inddraget eller behandlet. Endelig har vi undladt at observere den praktiske undervisning på uddannelsen, da vi ikke søger at dokumentere og vurdere de enkelte underviseres konkrete praksis. Målet med undersøgelsen er at give et overblik over, hvorvidt og på hvilke måder menneskerettighederne er en del af undervisningen på social- og sundhedsuddannelsen.

1.5 DATAGRUNDLAG

Undersøgelsens datagrundlag består dels af dokumentanalyser og dels af fokusgruppeinterviews med undervisere på erhvervsskoler, som uddanner social- og sundhedsassistenter. De to første dele af undersøgelsen præsenterer en gennemgang af de internationale rammer for undervisning i menneskerettigheder og en analyse af de danske rammer for social- og sundhedsassistentuddannelserne. Den sidste del af undersøgelsen består af en analyse af udvalgte lektionsplaner og fokusgruppeinterviews med en række undervisere på landets social- og sundhedsassistentuddannelser. Metoden og datagrundlaget for analyserne uddybes i de efterfølgende afsnit.

Valget af undersøgelsesmetode gør det muligt at kortlægge, i hvilket omfang og på hvilke måder menneskerettigheder og ligebehandling er en del af

social- og sundhedsassistentuddannelsens curriculum og derved en del af uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Det er ligeledes muligt at give eksempler på, hvordan undervisere fortolker curriculum i deres undervisningspraksis. Det er imidlertid ikke på baggrund af datagrundlaget muligt at udlede noget om effekten af den nuværende undervisning i menneskerettigheder eller de studerendes og færdiguddannede social- og sundhedsassistenterens videns- og færdighedsniveau i relation til menneskerettigheder og ligebehandling.

1.5.1 DATAGRUNDLAG FOR DOKUMENTANALYSERNE

I gennemgangen af de internationale rammer for undervisning i menneskerettigheder (kapitel 2) tager vi udgangspunkt i internationale og regionale menneskeretlige dokumenter, der omhandler undervisning i menneskerettigheder samt relevante anbefalinger til Danmark på området. Denne gennemgang er blandt andet med til at sætte rammerne for undersøgelsens forståelse og definition af undervisning i menneskerettigheder.

I analysen af de nationale rammer for, hvordan menneskerettighederne er præsenteret i uddannelsen (kapitel 3), tager vi udgangspunkt i det officielle curriculum for social- og sundhedsassistentuddannelsen, som angivet i relevante dele af loven om erhversuddannelser, bekendtgørelsen for uddannelsen, den centrale uddannelsesordning samt de enkelte uddannelsessteders studieordninger, de såkaldte lokale uddannelsesplaner (LUP).²⁹

Vi undersøger således det officielle curriculum systematisk, forstået som de statslige retningslinjer for undervisningen på uddannelsen samt nogle udvalgte uddannelsesinstitutioners lokale studieordninger. De mere

detaljerede lektionsplaner, som de enkelte undervisere udarbejder, er inddraget som eksempler i sammenhæng med fokusgruppeinterviews i analysen af undervisningspraksis.

Konkret har vi foretaget en række søgninger på menneskerettigheder og ligebehandling i det officielle curriculum samt gennemført en kvalitativ gennemlæsning af dokumenterne for at se, hvilke andre ord der lægger op til undervisning i menneskerettigheder og ligebehandling.

De dele af curriculum, der mere indirekte kan associeres med undervisning i menneskerettigheder, såsom undervisning i etik, selvbestemmelse, demokrati og lignende, inddrages kortfattet i analysen af det officielle curriculum.

Hvorvidt der skal undervises i menneskerettigheder i relation til sådanne emner, vil bero på undervisernes fortolkning af curriculum. Spørgsmålet behandles derfor i sammenhæng med analysen af, hvordan undervisere behandler curriculum i praksis.

1.5.2 INTERVIEWS MED UNDERISERE

Undersøgelsen af undviseres fortolkning af uddannelsens curriculum og behandling af menneskerettigheder og ligebehandling i praksis (kapitel 4) er baseret på en række fokusgruppeinterviews. Fordelen ved fokusgruppeinterview som metode er, at deltagerne i denne type interview gennem samtale blandt andet kan inspirere hinanden, samtænke og respondere på hinandens svar og forklaringer.

Vi har foretaget fokusgruppeinterviews med i alt 21 undervisere fra fem forskellige erhvervsskoler i Danmark. Mellem tre og fem undervisere fra

samme uddannelsessted har deltaget ved hvert interview. Der er afholdt gruppeinterviews med undervisere fra SOSU Nykøbing F., SOSU Fredericia, Vejle, Horsens, SOSU ZBC, SOSU Østjylland og SOSU Esbjerg.

Deltagerne i fokusgruppeinterviewene repræsenterer overvejende undervisere, som i større eller mindre omfang allerede er optaget af og inddrager menneskerettigheder i undervisningen. Herved er der fokus på den faktiske undervisning i menneskerettigheder, der allerede finder sted, og undervisere fra relevante fag kan uddybe deres tanker om, hvorvidt og på hvilke måder menneskerettighederne medtænkes. De adspurgte undervisere repræsenterer desuden en bred række fag på uddannelsen til social- og sundhedsassistent, som skolerne er forpligtet til at udbyde, herunder samfundsfaglige fag, psykiatri, ergoterapi, sundhed og dansk.

Det har ikke været intentionen at gengive sammenhængende fortællinger om de enkelte undviseres tilgang og undervisning i undersøgelsen. I stedet er analyserne struktureret i forhold til udvalgte temaer, der er fremkommet på tværs af fokusgrupperne og interviewpersonernes beskrivelser.

KAPITEL 2: GLOBAL OG REGIONAL MENNESKERETTLIG RAMME

Danmark har i regi af FN og Europarådet tilsluttet sig en række konventioner og erklæringer, der omhandler uddannelsesområdet og undervisning i menneskerettigheder for relevante professionelle målgrupper. I dette kapitel præsenteres de globale og regionale rammer for undervisning i menneskerettigheder samt konkrete anbefalinger fra FN til Danmark på området.

2.1 GLOBAL RAMME FOR MENNESKERETTIGHEDSUNDERVISNING

Kendskab til menneskerettighederne er en forudsætning for, at menneskerettighederne kan efterleves i de enkelte stater. De globale menneskerettighedskonventioner indeholder derfor ofte bestemmelser om, at staterne skal udbrede kendskabet til de rettigheder, principper og standarder, der er indeholdt i de forskellige menneskerettighedskonventioner.³⁰

Undervisning i menneskerettigheder handler både om generelt at fremme respekten for menneskerettigheder og at sikre, at de myndigheder, myndigheds- og forvaltnings- og frontlinjepersoner, som eksempelvis sosu-assisterter, der i praksis skal forvalte områder af betydning for borgernes rettigheder, har tilstrækkeligt kendskab til menneskerettighederne.

Eksempelvis fremgår det i FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ØSKR), at uddannelse generelt skal tage sigte på blandt andet at styrke respekten for menneskerettighederne og grundlæggende frihedsrettigheder.³¹ I FN's handicapkonvention findes en bestemmelse om, at staterne skal fremme uddannelse af fagfolk og personale beskæftiget med personer med handicap i forhold til konventionens rettigheder.³² Uddannelse er således et middel til at sikre, at eksempelvis kommende social- og sundhedsassistenter har tilstrækkeligt

kendskab til menneskerettighederne og de rette kompetencer til at kunne anvende menneskerettighederne i praksis.

En lang række anbefalinger, resolutioner og generelle kommentarer fra internationale menneskerettighedsorganer understreger, at undervisning i menneskerettigheder er en forudsætning for at realisere menneskerettighederne.³³ Der er tillige indgået en række politiske aftaler i FN og Europarådet om at styrke og fremme undervisning i menneskerettigheder.³⁴

På FN's Verdenskonference om Menneskerettigheder i Wien i 1993 blev der sat særligt fokus på undervisning i menneskerettigheder.³⁵ Siden har FN og Europarådet introduceret og vedtaget diverse dokumenter og programmer, der specifikt sætter fokus på at styrke undervisning i menneskerettigheder på nationalt niveau. Yderligere har også andre organisationer, som blandt

andet ODIHR under OSCE, valgt at udvikle guider for undervisning i menneskerettigheder til udvalgte professioner, herunder personer, der arbejder indenfor det sundhedsfaglige område.³⁶

Ingen af disse dokumenter, programmer og retningslinjer er i sig selv juridisk bindende forpligtelser, men de er anbefalinger til staterne, der uddyber og fortolker, hvorledes undervisning i menneskerettigheder indgår i de retligt bindende konventioner, og hvordan forskellige menneskerettigheder og menneskeretlige principper knytter sig til specifikke fagområder.

Mest centralt står FN's Verdensprogram om undervisning i menneskerettigheder, der blev vedtaget i 2005. Fælles for programmets tre faser og dertilhørende handlingsplaner³⁷ er, at disse dels indeholder staternes politiske aftaler om, hvad der skal gøres for at indarbejde undervisning i menneskerettigheder i uddannelserne. Dels indeholder de en nærmere pædagogisk og didaktisk afklaring af, hvordan undervisning i menneskerettigheder skal forstås.³⁸

Anden fase af verdensprogrammet om undervisning i menneskerettigheder anbefaler staterne at sikre gennemførelse af undervisning i menneskerettigheder for relevante faggrupper, som agerer på vegne af staten. Dette gælder offentligt ansatte som eksempelvis sundhedsfagligt personale, socialrådgivere, socialpædagoger, pædagoger, lærere, ansatte i politiet, kriminalforsorgen, kommuner, styrelser, departementer og ministerier samt ansatte ved militæret. FN's Verdensprogram om undervisning i menneskerettigheder fra 2005 sætter således fokus på både erhvervs-, korte, mellemlange og videregående uddannelser samt efter- og videreuddannelse.³⁹

2.1.1 UNDERVISNING OM, GENNEM OG TIL Menneskerettigheder

FN's generalforsamling vedtog i 2011 FN's Erklæring om Uddannelse og Undervisning i Menneskerettigheder. Erklæringen er ikke juridisk bindende, men den understreger, at FN's medlemsstater politisk bør forpligte sig til at gennemføre undervisning i menneskerettigheder og derved styrke konkrete menneskeretlige færdigheder, viden og refleksioner over holdninger og værdier.⁴⁰ Undervisning i menneskerettigheder skal ifølge erklæringen søges opnået gradvist og fremadskridende via blandt andet lovgivningsmæssige og administrative tiltag.⁴¹

Undervisning i menneskerettigheder er ifølge FN's erklæring defineret ved tre elementer: undervisning 'om', 'gennem' og 'til' menneskerettigheder.⁴²

Det er således mere omfattende end alene undervisning, der giver viden om menneskerettigheder. Definitionen er bred og kan i denne sammenhæng i relation til social- og sundhedsassistentuddannelserne forstås som, at undervisningen skal opbygge viden om konkrete rettigheder og de mekanismer og regler, der skal beskytte menneskerettighederne nationalt såvel som internationalt, relateret til omsorgs- og plejeopgaver. Derudover bør undervisningen ske gennem menneskerettigheder. Det vil sige, at undervisningen bør gennemføres med metoder og læringspraksis, der respekterer både elevernes og undervisernes rettigheder. Og endelig bør undervisningen give færdigheder til at respektere og anvende menneskerettighederne i praksis.

Det vil sige, at undervisning til menneskerettigheder handler om at opbygge kompetencer til at omsætte fx proportionalitetsprincippet til forskellige hverdagssituationer i pleje- og omsorgssektoren. Så eksempelvis den tidligere nævnte sag om tvangsvask om natten potentielt kunne have

UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER

FN's Erklæring om uddannelse og undervisning i menneskerettigheder definerer undervisning i menneskerettigheder som:

(a) Undervisning om menneskerettigheder, hvilket indebærer viden

om og forståelse for menneskeretlige normer og principper, for de værdier, de bygger på, og de mekanismer, der beskytter dem.

(b) Undervisning gennem menneskerettigheder, hvilket indebærer undervisning og læring på måder, der respekterer såvel underviseres som elevers/studerendes rettigheder.

(c) Undervisning til menneskerettigheder, hvilket indebærer, at personer bliver i stand til at nyde og at udøve egne rettigheder og til at respektere og overholde andres rettigheder. (Egen oversættelse, red.)

været undgået. I denne sag blev de pågældende plejehjemsbeboeres ret til beskyttelse mod nedværdigende behandling ikke tillagt vægt. Der var med andre ord ikke en rimelig balance mellem indgrebet i denne ret og modstående hensyn. Det vil sige, at undervisning til menneskerettigheder forudsætter, at der i undervisningen etableres en læringsituation, hvor eleven lærer om menneskeretlige normer og principper og har mulighed for at reflektere over holdninger og værdier hertil. Det gør det muligt for den lærende at forholde sig aktivt (reflekterende) til spørgsmål, der vedrører menneskerettigheder, og styrke deres kompetencer til at gøre brug af egne rettigheder samt at sikre og efterleve sit ansvar som frontlinjepersonale med borgerkontakt i omsorgs- og plejeopgaverne og herved at respektere andres rettigheder.

Undervisning i menneskerettigheder indbefatter, at alle tre didaktiske principper (om, gennem og til) er styrende for planlægningen og gennemførelsen af undervisningen.⁴³ Endvidere skal undervisningen baseres på menneskeretlige principper, herunder ligebehandlingsprincippet.⁴⁴

I erklæringen er der også formuleret tre læringsdimensioner, som bør anvendes til at udforme læringsmål for undervisning i menneskerettigheder. Disse er viden, færdigheder og holdninger/værdier.⁴⁵ Det bliver ikke yderligere præciseret, hvilken forståelse af viden, færdigheder og værdier/holdninger der kan være resultatet af undervisning i menneskerettigheder. Det er der imidlertid rapporter og vejledninger på en række fagtematiske områder, der har udfoldet.⁴⁶

Af erklæringen fremgår det endvidere, at stater bør sikre passende undervisning i menneskerettigheder for professionelle, som agerer på vegne af staten.⁴⁷ Erklæringen fremhæver ligeledes, at undervisning i menneskerettigheder er centralt på alle uddannelsesniveauer fra daginstitutioner til videregående uddannelse.⁴⁸ Undervisningen bør bero på praksisnære eksempler, der sætter de menneskeretlige normer og principper i spil på både social- og sundhedsassistentelevernes egen uddannelse og i deres arbejdes kommende praksis med ofte udsatte borgere i omsorgs- og plejkrævende situationer.

Ifølge erklæringen bør FN's medlemsstater tage initiativ til at styrke undervisning i menneskerettigheder gennem blandt andet vedtagelse af lovgivning og administrative foranstaltninger. Evalueringen af disse tiltag bør ske i tæt samråd med relevante aktører fra blandt andet den private sektor, arbejdsgivere, civilsamfundet og nationale menneskerettighedsinstitutioner.⁴⁹

2.2 EUROPARÅDET SÆTTER FOKUS PÅ CURRICULUMUDVIKLING

I Europarådets arbejde med at promovere menneskerettigheder og demokrati lægges der ligeledes stor vægt på uddannelse som et centralt led i at sikre menneskers rettigheder og beskyttelse mod krænkelse. Europarådets medlemsstater har i 2010 vedtaget Europarådets Charter

om uddannelse til demokratisk medborgerskab og undervisning i menneskerettigheder.⁵⁰ Chartret er ikke juridisk bindende, men Europarådets Ministerkomité anbefaler, at medlemsstaternes tiltag på området baseres på chartrets bestemmelser.⁵¹

Chartret fremhæver didaktiske principper om undervisning i menneskerettigheder i tråd med FN's Erklæring.⁵² Ifølge chartret bør Europarådets medlemsstater endvidere fremme undervisning i menneskerettigheder i curriculum i erhvervsuddannelser. Staterne bør ifølge erklæringen støtte, evaluere og opdatere undervisning i menneskerettigheder i disse curricula for at sikre undervisningens relevans.⁵³

2.3 ODIHR SÆTTER FOKUS PÅ CURRICULUMUDVIKLING FOR SUNDHEDSFAGLIGT PERSONALE

I 2013 udgav OSCE institutionen ODIHR, kontoret for demokratiske institutioner og menneskerettigheder, publikationen **Vejledning for undervisning i menneskerettigheder for sundhedsfagligt personale**.⁵⁴ Publikationen er udviklet af en ekspertgruppe, hvis medlemmer alle har profiler indenfor sundhedsfagligt arbejde, menneskerettigheder og retten til sundhed. Fundamentet for tilblivelsen af publikationen er en række anbefalinger fra internationale organisationer og OSCE selv. Den skal ses som ODIHR's konkrete opfølgning til anbefalingerne i FN's Erklæring om Uddannelse og Undervisning i Menneskerettigheder fra 2011 (uddybet i sektionen ovenfor) – rettet mod anden fase; det vil sige undervisning i menneskerettigheder til professionelle grupper – med særlig henblik på at kunne udbyde et konkret redskab til uddannelse af sundhedsfagligt personale.

ODIHR's vejledning bygger på vigtigheden af, at fagprofessionelle, som skal tage sig af omsorgs- og plejkrævende borgere, modtager undervisning

i menneskerettigheder og menneskeretlige principper, hvilket konkret er udtrykt i en række internationale konventioner, komitéer og dokumenter, som Danmark også er en del af. Det gælder FN's Konvention mod Tortur,⁵⁵ Wien Deklarationen,⁵⁶ FN's Verdensprogram for Menneskerettighedsundervisning (Plan of Action for 2. Fase),⁵⁷ FN's Særlige Rapportør for Fysisk og Mental Sundhed⁵⁸ og flere af UNESCO's anbefalinger om menneskerettighedsundervisning, information og dokumentation.⁵⁹ Desuden har både World Medical Association⁶⁰ og Det Internationale Sygeplejeråd⁶¹ advokeret for inklusion af menneskeretlige emner i undervisning og uddannelse af personer, som varetager omsorgs- og plejeopgaver.

Udgangspunktet for ODIHR's vejledning er at gøre undervisning i menneskerettigheder til en del af undervisningen i de obligatoriske fag for sundhedsfagligt personale, herunder social- og sundhedsassistenter. Undervisningen i menneskerettigheder skal give dem en grundlæggende forståelse for, at kompetencer til at vurdere omsorgs- og plejkrævende situationer på baggrund af menneskeretlige principper kan understøtte og styrke dem i de skøn, de foretager sig i deres daglige arbejde. For på den måde at undgå automatik i situationer, hvor de eksempelvis anvender unødvendig magt, eller står i et dilemma, hvor forskellige hensyn skal opvejes mod hinanden. Eksempelvis retten til sundhed overfor borgerens selvbestemmelsesret, hvis en borger i psykiatrien eksempelvis nægter at tage sin medicin.

Desuden skal undervisningen relateres til personalets arbejde med interaktion og i beslutninger og beslutningsprocesser, der har menneskeretlig karakter. Det skal sætte dem i stand til at kunne identificere potentielle menneskerettighedsovertrædelser, som skal dokumenteres, rapporteres og eventuelt igangsætte et klage- og erstatningsforløb. ODIHR's vejledning henviser til, at en grundlæggende viden om menneskerettigheder og

menneskeretlige principper – sat i klar sammenhæng med eksempelvis social- og sundhedsassistenternes arbejde som autoriserede sundhedspersoner – kan styrke både omsorgs- og plejekrævende borgeres retssikkerhed såvel som sundhedspersonalets egen retssikkerhed i deres professionelle virke som autoriserede sundhedspersoner.⁶²

Ifølge ODIHR møder sundhedsfagligt personale udfordringer, som kan udgøre en menneskeretlig problemstilling, men som ikke nødvendigvis bliver genkendt og behandlet i et rettighedsperspektiv.⁶³ Derfor vil det være fordelagtigt, at undervisning i menneskerettigheder ikke bliver behandlet som et separat emne i uddannelser for sundhedsfagligt personale, men at det fra start bliver tænkt ind i de enkelte fag, arbejdsområder og praktik for eleverne, således at det bliver tydeligt og praksisrelevant, hvordan menneskerettigheder og menneskeretlige principper har direkte relation til de pågældendes arbejde, fx i relation til tavshedspligt, medbestemmelse, magtanvendelse, retten til privatliv og ligebehandling.

Undervisning i menneskerettigheder kan ifølge guiden ses som komplementerende og nødvendig til undervisning i en række medicinsk relaterede fag af følgende grunde:⁶⁴

1. Menneskerettigheder udgør fundamentet for medicinsk lovgivning, blandt andet fordi staterne, som har underskrevet internationale og regionale menneskerettighedskonventioner, er juridisk bundet af dem, herunder indenfor sundhedsområdet.
2. Menneskerettigheder udgør et væsentligt referencepunkt for udvikling af lovgivning på social- og sundhedsområdet.
3. Menneskerettigheder udgør en ramme for social- og sundhedsfagligt personale i forhold til at træffe etiske beslutninger.

2.4 ANBEFALINGER TIL DANMARK

Danmark modtager periodiske anbefalinger til, hvordan vi som stat kan fortsat forbedre arbejdet med at sikre menneskers rettigheder. FN's

Menneskerettighedsråd bedømte i 2016 generelle menneskeretlige forhold i Danmark ved den såkaldte 'Universal Periodic Review': et system, der giver andre lande og civilsamfundet mulighed for at kommentere Danmarks opfyldelse af menneskeretlige forpligtelser. I forbindelse med emnet race og etnisk oprindelse blev det anbefalet Danmark at bygge videre på eksisterende inklusionsstrategier ved blandt andet at gennemføre offentlige uddannelsesprogrammer med det formål at promovere forskellighed, tolerance samt fordømme racisme og fremmedfjendskhed og styrke indsatsen for at bekæmpe racisme og fremmedhad på blandt andet erhvervsskoler.⁶⁵ Fra seneste runde finder man også en anbefaling fra interesseorganisationen LGBT Danmark (landsforeningen for bøsser, lesbiske, biseksuelle og transpersoner), der opfordrer til, at man inkluderer orientering om kønssensitive emner i curriculum for sundhedsfaglige personer.⁶⁶

FN's Menneskerettighedskomité, der overvåger konventionen om borgerlige og politiske rettigheder, anbefalede senere samme år, at Danmark gør offentligt ansatte opmærksomme på selv samme konvention. Det skal ske med henblik på, at konventionen kan blive påberåbt ved nationale domstole og få betydning for den forvaltningsmæssige praksis.⁶⁷

FN's Handicapkomité anbefalede i 2014 Danmark at gennemføre undervisningsprogrammer, der fordrer aktiv implementering af konventionen for offentligt ansatte, inklusive frontlinjepersonale i stat, regioner og kommuner.⁶⁸ Komitéen anbefalede, at emnet vold mod personer med handicap, herunder vedrørende underretning og efterforskning, bør indgå i nationale uddannelsesprogrammer for blandt andet sundhedspersonale.⁶⁹

2.3 EKSEMPLER FRA UDLANDET – MENNESKERETTIGHEDER I SUNDHEDSFAGLIG PRAKSIS

Der findes enkelte eksempler fra lande, hvor menneskerettighederne udgør en betydelig del af sundhedspersonalets hverdagspraksis. Blandt andet i ældreplejen i Skotland finder man konkrete initiativer, der har til formål at styrke ældre menneskers rettigheder ved at øge personalets forståelse for menneskeretlige principper.

Den skotske menneskerettighedskommission har blandt andet iværksat projektet "Care About Rights", der ved hjælp af udarbejdede manualer og anvisninger gør personalet i stand til at danne sig et overblik over, hvilke menneskerettigheder der er relevante i konkrete situationer. De materialer, der er udarbejdet til undervisning, er hovedsageligt rettet mod ældrepleje, men viser, hvordan brugen af en rettighedsbaseret tilgang kan være med til at styrke borgere i beslutningsprocesser og give dem en mere ligeværdig behandling.⁷⁰

Evaluering af projektet viser, at der er substantiel stigning i vidensniveau og selvtillid omkring menneskerettigheder og sundheds- og plejearbejde blandt det deltagende social- og sundhedspersonale. 99 procent af de cirka 1000 sundhedspersonaler, der har deltaget i undervisning, mente, at de nu forstår menneskerettigheder og oplever dem som anvendelige for deres arbejde. Andre positive aspekter, der bliver fremhævet, er, at social- og sundhedspersonale på plejehjem har fået større forståelse for rettigheders sammenhæng med diverse sundhedsstandarder samt oplever, at de kan kommunikere med kollegaer om, hvordan menneskerettighederne kan forbedre omsorgs- og plejearbejdet.⁷¹

KAPITEL 3: SOCIAL- OG SUNDHEDS- ASSISTENTUDDANNELSENS OFFICIELLE CURRICULUM

I dette kapitel undersøger vi, hvordan menneskerettigheder indgår i det officielle curriculum for social- og sundhedsassistentuddannelsen i Danmark. Den første del beskriver kort retsgrundlaget for og opbygningen af social- og sundhedsassistentuddannelsen. Anden del gennemgår uddannelsens curriculum og kortlægger, hvor og hvordan menneskerettigheder, direkte og indirekte, er til stede i uddannelsens officielle dokumenter.

3.1 SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSENS ORGANISERING OG RETSGRUNDLAG

3.1.1 UDDANNELSENS ORGANISERING

Uddannelsen til social- og sundhedsassistentuddannelsen udbydes i Danmark som erhvervsuddannelse på 15 social- og sundhedsskoler.⁷² Der blev i 2017 optaget 2680 nye elever på uddannelsen.

Social- og sundhedsassistentens kompetenceområde er ifølge bekendtgørelsen for uddannelsen beskrevet som følger: "Professionel helhedsorienteret sygepleje og rehabilitering i samarbejde med borgere og patienter med grundlæggende behov i et tværprofessionelt og tværsektorielt samarbejde i det nære og det sammenhængende sundhedsvæsen."⁷³ Derudover er der beskrevet en række kompetencemål i bekendtgørelsen, som vi kigger nærmere på i anden del af dette afsnit, hvor vi undersøger det konkrete indhold i et menneskeretligt perspektiv.

For den ordinære social- og sundhedsassistentuddannelse gælder det, at første del af uddannelsen udgøres af et grundforløb på 1/2 – 1 år. Derefter skal den studerende have en uddannelsesaftale med en arbejdsgiver og kan begynde på uddannelsens hovedforløb. Hovedforløbet varer 2 år, 9 måneder og 3 uger.⁷⁴ Social- og sundhedsassistentuddannelsen indeholder

48 skoleuger og cirka 22 måneders praktik. Praktikuddannelsen foregår i det nære sundhedsvæsen, i psykiatrien og i somatikken.⁷⁵ Uddannelsen til social- og sundhedsassistent er bygget op over en række grundforløb og kan kort skitseres således:⁷⁶

Grundforløb 1 (GF1) – varer 1/2 år og er tværgående for flere uddannelser. Forløbet introducerer eleverne til erhvervsuddannelserne og til social- og sundhedsområdet.

Grundforløb 2 (GF2) – varer 1/2 år og er målrettet social- og sundhedsassistentuddannelsen, og der undervises i social- og sundhedsopgaver på grundlæggende niveau.

Hovedforløbet – varer 2 år, 9 måneder og 3 uger og indeholder både skole- og praktikforløb.

Det samlede forløb til uddannelsen til social- og sundhedsassistent varer som udgangspunkt 3 år, 9 måneder og 3 uger, inklusive de 2 grundforløb. Desuden kan uddannelsen til social- og sundhedsassistent også gennemføres med en gymnasial uddannelse, eux, forstået således, at uddannelsen gennemføres på et niveau, hvor den både giver erhvervskompetence (som social- og sundhedsassistent) og studiekompetence til at læse videre og dermed mulighed for både at arbejde som faglært eller videreudanne sig. Efter bestået uddannelse udsteder Sundhedsstyrelsen autorisation til social- og sundhedsassistenter.

3.1.2 UDDANNELSENS RETSGRUNDLAG

Det følgende beskriver rammerne for social- og sundhedsassistentuddannelsen på fire niveauer: Lov om erhvervsuddannelser generelt, Bekendtgørelsen for social- og sundhedsassistentuddannelsen, Uddannelsesordning for social- og sundhedsassistentuddannelsen samt lokale studieordninger for de enkelte uddannelsessteder.

På første niveau findes de overordnede rammer for erhvervsuddannelser, det vil sige 'Lov om Erhvervsuddannelser'.⁷⁷ Heraf fremgår det blandt andet, at det er et overordnet formål med erhvervsuddannelser at "bidrage til at udvikle de uddannelsessøgendes interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund og bidrage til deres personlige udvikling".⁷⁸ Derudover nævnes det, at skoleundervisningen skal "give eleverne forståelse af samfundet og dets udvikling, herunder navnlig af virksomhedernes"⁷⁹ og de ansattes rolle i en almindelig erhvervsmæssig og samfundsmæssig sammenhæng".⁸⁰

Andet niveau består af bekendtgørelser for de enkelte erhvervsuddannelser. For social- og sundhedsassistentuddannelsen gælder 'Bekendtgørelse

om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent; som trådte i kraft i den 5. juni 2017.⁸¹ Af bekendtgørelsens bilag fremgår de overordnede videns-, færdigheds- og kompetencemål for uddannelsen. Uddannelsesbekendtgørelsen er et kortfattet men for uddannelsen væsentligt dokument, som vil blive inddraget i vores gennemgang af menneskerettighedernes tilstedeværelse i curriculum i det omfang, det har relevans.

Det tredje niveau udgøres af 'Uddannelsesordningen for social- og sundhedsassistentuddannelsen', som trådte i kraft den 1. januar 2017. Uddannelsesordninger udarbejdes af PASS og fastsætter de nærmere regler for uddannelsen. I praksis opleves uddannelsesordningen som det vigtigste og mest centrale dokument, som alle erhvervsskoler skal forholde sig til. I uddannelsesordningen for social- og sundhedsassistentuddannelsen bliver uddannelsens kerneområder og obligatoriske moduler beskrevet, herunder deres tilrettelæggelse og læringsmål, mens lokale, valgfrie moduler fremgår af de lokale undervisningsplaner (LUP, se nedenfor). Uddannelsesordningen udgør, sammen med uddannelsesbekendtgørelsen, det primære grundlag for analysen af de nationale rammer for uddannelsen.

Det fjerde niveau i opbygningen af uddannelsen til social- og sundhedsassistent er de 'Lokale undervisningsplaner' (LUP). De lokale undervisningsplaner bliver udviklet lokalt på de erhvervsskoler, som udbyder social- og sundhedsassistentuddannelsen. Planerne udarbejdes ud fra uddannelsesordningen (tredje niveau, se ovenover) af et lokalt udvalg bestående af repræsentanter fra skolen, undervisere og institutioner i nærområder, som beskæftiger social- og sundhedsassistenter.⁸²

MODEL: SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSENS OFFICIELLE CURRICULUM

Figuren illustrerer de fire niveauer af social- og sundhedsassistentuddannelsens officielle curriculum, der bliver behandlet i undersøgelsen:

LOV OM ERHVERVSUDDANNELSER

Loven fastsætter de overordnede formål og rammer for erhvervsuddannelser. I loven giver Folketinget undervisningsministeren bemyndigelse til at fastsætte de nærmere regler for den enkelte uddannelse i en bekendtgørelse.

BEKENDTGØRELSE OM ERHVERVSUDDANNELSEN TIL SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENT

Her er fastsat de nærmere regler for uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Bekendtgørelsen indeholder en række mål for læringsudbytte. Alle færdiguddannede social- og sundhedsassistenter skal have den viden, færdigheder og kompetencer, som fremgår af bekendtgørelsens mål.

UDDANNELSESORDNINGEN FOR SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENTUDDANNELSEN

Af uddannelsesordningen fremgår den konkrete opbygning af social- og sundhedsassistentuddannelsen. Social- og sundhedsassistentuddannelsen er bygget op af en række forløb fordelt mellem skole og praktik, som fremgår af uddannelsesordningen, og som gælder for alle uddannelsesstederne. Eventuelle lokale moduler fremgår af den institutionelle del af uddannelsesordningen. Skoleforløbet er beskrevet med en overordnet indholdsbeskrivelse og læringsmål fordelt på en række temaer. Alle temaer er omsat til fag, som samlet set skal give den viden, færdigheder og kompetencer, som den studerende skal have ifølge uddannelsesbekendtgørelsen.

LOKALE UNDERVISNINGSPLANER (LUP)

De lokale undervisningsplaner udvikles årligt på de enkelte skoler af undervisere samt offentlige og private institutioner i nærområderne. Undervisningsplanerne skal indgående forholde sig til uddannelsesordningen, men kan udbygge fagenes indhold og skolens særlige tilgang til uddannelsen.

3.2 MENNESKERETTIGHEDER I DET OFFICIELLE CURRICULUM

I dette afsnit undersøger vi, i hvilket omfang social- og sundhedsassistentuddannelsens officielle curriculum beskriver mål og indhold, der tilskynder, at underviserne skal inddrage menneskerettigheder og ligebehandling i deres undervisning. Vi tager udgangspunkt i de love, bekendtgørelser og uddannelsesordninger, som er beskrevet ovenfor.

3.2.1 MENNESKERETTIGHEDER I CURRICULUM

I følgende afsnit undersøger vi, hvorvidt menneskerettigheder er repræsenteret i loven, bekendtgørelsen og uddannelsesordninger for social- og sundhedsassistentuddannelsen.

Overordnet set er ordet 'menneskeret' ikke nævnt i hverken loven, bekendtgørelsen eller den centrale uddannelsesordning – det vil sige de dokumenter, der danner den nationale ramme for undervisningen. 'Rettighed' optræder på både nationalt og lokalt niveau, men er i øvrigt på ingen måde stærkt repræsenteret i uddannelsens kompetencemål, modulbeskrivelser eller videns- og færdighedsmål. I det følgende uddyber vi, i hvilket omfang undervisning i menneskerettighederne indgår i curriculum, først på nationalt niveau i lov, bekendtgørelsen og uddannelsesordningen og derefter på lokalt niveau i uddannelsesplaner (LUP).

Lov, bekendtgørelse og uddannelsesordning

I hverken lov eller bekendtgørelser⁸³ er ordet 'menneskeret' eller 'konvention' nævnt. 'Bekendtgørelse om erhvervsuddannelse til social- og sundhedsassistent' beskriver blandt andet kravene til at blive optaget på hovedforløbet. Her er ét af kravene, at eleven har grundlæggende viden om "...[r]ettigheder og pligter som fagperson i et ansættelsesforhold på social- og sundhedsområdet".⁸⁴ Det står ikke nærmere beskrevet, hvilke rettigheder

eller pligter dette drejer sig om. Bekendtgørelsen har ikke overraskende et langt højere grad fokus på konkrete tekniske færdigheder indenfor eksempelvis hygiejne, sundhedsfaglig dokumentation, sortering af vasketøj samt medicinadministration end på konkretisering af rettighedsmæssige elementer.

I Uddannelsesordningen for social- og sundhedsassistentuddannelsen, gældende fra januar 2017, finder man en oversigt over obligatoriske uddannelsesspecifikke fag samt de tilhørende fagmål. I det uddannelsesspecifikke fag 'Kvalitet og udvikling' er ét af målene, at "eleven kan anvende viden om nationale mål for kvalitetssikring til at reflektere over social- og sundhedsassistentens pligter og rettigheder som autoriseret sundhedsperson".⁸⁵

Uddannelsesordningen indeholder ligeledes 20 praktikmål, som alle har til hensigt at bidrage til de overordnede kompetencemål på hovedforløbet. Praktikmål nummer 19 foreskriver, at "(e)leven kan reflektere over og træffe kvalificerede valg i forhold til etiske og faglige dilemmaer, der følger arbejdet som professionel sundhedsperson, eksempelvis forhold som tavshedspligt, magtanvendelse, patientrettigheder, omsorgspligt og hensyn til borgerens/ patientens livskvalitet".⁸⁶ I uddannelsesordningen, der kunne gå relativt specifikt ned i menneskerettighedsrelaterede problemstillinger, kunne man ønske sig en mere bredt dækkende inddragelse af menneskerettighederne, så curricula yderligere inkluderer princippet om eksempelvis ligebehandling og proportionalitet, samt selvbestemmelse i forhold til eksempelvis princippet om støttet beslutningstagning som det fremgår af FN's handicapkonvention. Endvidere savnes en tydeligere angivelse af rettigheds- perspektivet i forbindelse med behandling af ovenstående dilemmaer, herunder eksempelvis vedrørende magtanvendelse.

Lokale uddannelsesplaner (LUP)

I vores gennemgang af lokale uddannelsesplaner har vi ikke fundet henvisning til menneskerettighederne eller internationale konventioner, der måtte have relevans for sundhedsfagligt personale. Rettigheder i bredere forstand er nævnt enkelte gange.

Stort set alle de 15 lokale uddannelsesplaner, som vi har gennemgået, lægger sig tæt op ad bekendtgørelsen samt uddannelsesordningen og indeholder tilføjelser, der omhandler skolernes læringsfilosofi, didaktiske overvejelser og generelle regler. To lokale uddannelsesplaner tilføjer derudover undervisning i grundlæggende rettigheder.

Det ene eksempel er fra Social- og Sundhedsskolen i Esbjerg, der tilføjer en række 'læringselementer' til de uddannelsesspecifikke fag fra uddannelsesordningen. Til faget 'Kvalitet og udvikling' hedder det således henvendt til eleven: Du "har kendskab til socialisme og liberalisme, Den danske model og historisk udvikling. Du har kendskab til demokratiske rettigheder."

Det andet eksempel er fra Social- og Sundhedsskolen Fyn, der tilføjer en række konkrete læringsaktiviteter, hvori det nævnes, at eleven "... kender og anvender samt kan beskrive og reflektere over (...) procedurer for borgers rettigheder". Dette er det eneste eksempel på, at rettighed kobles sammen med færdigheder og ikke blot viden. Som der står, skal eleven både kunne "kende og anvende" procedurer for borgers rettigheder.

Gennemgangen af de nuværende centrale dokumenter, som danner rammen for uddannelsen til social- og sundhedsassistent, viser, at det officielle curriculum for social- og sundhedsassistentsuddannelsen indeholder få

referencer til rettigheder, mens ingen af dokumenterne eksplicit nævner ordet menneskerettigheder eller nogen af menneskerettighedsprincipperne.

3.2.1 MENNESKERETTIGHEDERNES INDIREKTE TILSTEDEVÆRELSE I DET OFFICIELLE CURRICULUM

Vi har i vores gennemgang af lokale undervisningsplaner fundet få ord og formuleringer, som indirekte kan lægge op til, at der undervises i menneskerettigheder. I de dokumenter, som regulerer social- og sundhedsassistentuddannelsen på nationalt plan, henvises der til ord og begreber som 'selvbestemmelse', 'etik', 'pligter' med flere, som ud over den direkte henvisning til 'rettigheder og pligter' alle kan give anledning til inddragelse af menneskerettighederne i undervisningen, selvom det ikke er angivet direkte. Eksempelvis i bekendtgørelsen for uddannelsen, idet hovedforløbet har et kompetencemål om, at "eleven kan selvstændigt udøve arbejdet som social- og sundhedsassistent i overensstemmelse med de etiske og lovmæssige regler, der følger med ansvaret som autoriseret sundhedsperson".⁸⁷

Her nævnes hverken nationalt eller internationalt beskyttede menneskerettigheder, men der lægges op til, at der alligevel inddrages et rettighedsperspektiv, som uddybes i blandt andet praktikmål nummer 19. Og som nævnt tidligere kunne det godt være bredere dækkende og eksempelvis indeholde undervisning i ligebehandlingsprincippet.

'Ligebehandling', 'ligeværd' eller 'ligestilling' indgår hverken i lov om erhvervsuddannelse eller bekendtgørelsen for uddannelsen. Det, der kommer tættest på indirekte undervisning i ligebehandling på de to øverste niveauer, er i lov om erhvervsuddannelse, hvor der står, at skoleundervisningen skal give eleverne kompetencer indenfor blandt andet kulturforståelse.⁸⁸ Her kunne et rettighedsperspektiv inddrages, men det vil i høj grad være op til den enkelte underviser, om vedkommende finder det relevant og har kompetencerne til det.

Imidlertid er der i uddannelsesordningen to henvisninger til, at der skal undervises i ligeværdige relationer og dialog. Dette gælder i mødet med borger og pårørende, idet eleven skal kunne "anvende viden om kommunikation og betydning af ligeværdige relationer til at reflektere over etiske dilemmaer og handle empatisk i mødet med borgeren/patienten og de pårørende".⁸⁹ Samt i forhold til borgere med fysisk eller psykisk handicap. Her skal eleven kunne "(...) indgå i en ligeværdig dialog med borgeren, der skal leve sit dagligliv på et bosted, herunder understøtte borgeren i at nå egne mål og styrke borgerens oplevede livskvalitet".⁹⁰ Der er dog ingen specifik henvisning til ret til ligebehandling, eller at undervisningen skal knytte an til konkret viden eller færdigheder om gældende regler på området. Eksempelvis i forhold til at sætte ligeværd ind i en (menneskeretlig) normativ ramme.

Derved er der risiko for, at undervisningen tager udgangspunkt i underviserens eller de studerendes egen-etik og holdninger til, hvad

FAKTABOKS

- Ordet 'menneskerettighed' eller 'konvention' er ikke nævnt i lov, bekendtgørelser, uddannelsesordning eller lokale uddannelsesplaner.
- 'Rettighed' optræder én gang i bekendtgørelsen og to gange i uddannelsesordningen.
- 'Rettighed og pligter' som fagperson og autoriseret sundhedsperson nævnes én gang i både bekendtgørelsen og uddannelsesordningen uden yderligere uddybning.
- 'Rettighed' i form af patientrettighed bliver nævnt i ét praktikmål i uddannelsesordningen.
- 'Demokratiske rettigheder' og 'borgers rettigheder' er nævnt én gang hver i to lokale uddannelsesplaner.
- Der er hovedsageligt fokus på at styrke viden og ikke færdigheder, de få gange rettigheder er nævnt.
- Kun én lokal uddannelsesplan sætter mål for undervisning i borgerens rettigheder som færdighedsmål.
- Undervisning i ligebehandling indgår ikke direkte i curricula. Der er dog en henvisning til hhv. undervisning i ligeværdig dialog og ligeværdige relationer i uddannelsesordningen, dog ikke specifikt på eksempelvis etnicitets-, religions- eller kønsområdet, men vedrørende psykiatrien samt handicapområdet.

der udgør en ligeværdig relation eller dialog, fremfor hvad loven og det menneskeretlige ligebehandlingsprincip har af betydning for sosu-assistentens daglige arbejde. Både i forhold til sosu-assistentens egne rettigheder på praktikstedet eller kommende arbejdspladser samt i forhold til at efterleve og sikre borgerens rettigheder på tværs af eksempelvis køn, race eller etnisk oprindelse, religion eller tro.

KAPITEL 4: MENNESKERETTIGHEDER I SOCIAL- OG SUNDHEDSASSISTENT- UDDANNELSENS UNDERVISNINGSPRAKSIS

Dette kapitel indeholder eksempler på, hvordan undervisere fortolker uddannelsens curriculum, og på hvilke måder undervisning i menneskerettigheder udmønter sig i praksis i uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Analysens datagrundlag er fokusgrubeinterviews med undervisere fra en bred vifte af fag. De deltagende undervisere er blevet spurgt om, hvorvidt, hvornår og hvordan de underviser i menneskerettigheder, samt om de mener, at curricula lægger op til at inddrage menneskeretlige principper, og i hvilket omfang de gør dette. Der er ligeledes blevet spurgt ind til, hvordan de tilrettelægger og gennemfører undervisning i social- og sundhedsassistentens egne rettigheder og pligter.

Vi har under vores interviews haft fokus på, hvordan undervisere beskriver undervisningen i menneskeretlige forpligtelser, der ligger i tråd med undersøgelsens forståelse af menneskerettigheder som juridisk vedtagne rettigheder. Og videre hvordan de gennemfører undervisning, der opbygger både videns- og færdighedsdimensioner – i tråd med definitionen af undervisning om, gennem og til menneskerettigheder (se kapitel 2).

Analysen er struktureret i tre temaer, der er udvalgt på tværs af de beskrivelser, som er fremkommet i fokusgrupperne. Det drejer sig om:

- Rammer og betingelser for at undervise i menneskerettigheder.
- Indirekte inddragelse af menneskerettigheder.
- Udfordringer mellem undervisning og praksis.

4.1 RAMMER OG BETINGELSER FOR AT INDDRAGE MENNESKERETTIGHEDER I UNDERVISNINGEN

I dette afsnit gengiver vi, hvordan de adspurgte undervisere beskriver mulighederne for at inddrage menneskerettighederne som en del

af social- og sundhedsassistentuddannelsen. Reformen af social- og sundhedsassistentuddannelsen, som trådte i kraft i januar 2017, har medført en række fundamentale ændringer for det samlede forløb for uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Det fylder naturligt en del hos underviserne, hvilket de gennemførte interviews ligeledes afspejler. De deltagende undervisere giver flere eksempler på udfordringer i forhold til at planlægge og organisere undervisningen i forhold til tid og indhold, blandt andet færre undervisningstimer.

Centraliserede krav og målstyring

Vores gennemgang af loven, bekendtgørelsen, uddannelsesordningen og undervisningsplanerne i forrige kapitel viser, at de internationale menneskerettigheder og konventioner ikke er nævnt eller refereret til nogen steder. Herunder – proportionalitetsprincippet og ligebehandlingsprincippet, som ikke fremgår eksplicit af det nationale lovstof som de underviser i, men kun i den internationale menneskeret.

Fordi de centraliserede krav og målstyringen ikke indeholder mål om undervisning i 'menneskerettigheder' specifikt eller om menneskeretlige principper, er det op til den enkelte underviser at afgøre, om det er et perspektiv og nogle principper, som skal indgå i undervisningen.

Den nye uddannelsesordning har medført en række ændringer for uddannelsen i sin helhed, hvilket blandt andet indebærer et fornyet fokus på at få eleverne i praktik samt færre undervisningstimer på skemaet. Flere af de adspurgte undervisere vurderer, at den nye uddannelsesordning ikke giver samme muligheder for at gå i dybden med særlige temaer eller teoretiske udfordringer og dilemmaer.

I forlængelse af dette understreger flere undervisere, at emneområder som menneskerettigheder, i stigende grad, er udsat for nedprioriteringer af tidsmæssige årsager. Ifølge en underviser, som har oplevet udviklingen af de sidste uddannelsesreformer, er muligheden for inddragelse af menneskerettigheder i de seneste år indskrænket, som resultat af praksisorienterede tiltag:

” (...) De uddannelsesordninger, der er blevet lavet de sidste to gange, er, som jeg ser det, [blevet] meget instrumentaliserede, og den almindelige del er blevet taget ud af det. For jeg er helt sikker på, at for syv år siden, eller før samfundsfag forsvandt fra de her uddannelser, der snakkede vi også mere om menneskerettigheder (...).”

Den nye uddannelsesordning medfører ikke blot en nedskæring i undervisningstimer. Der er også ændringer og konkretiseringer af fagmålene samt af de kompetencer, som eleven skal tilegne sig under uddannelsen. Adskillige undervisere fremhæver, at indsnævringen af læringsmål betyder, at der i højere grad end i tidligere uddannelsesordninger er fokus på tekniske og praktiske færdigheder i forhold til somatikken og rehabilitering. Det er ligeledes en gennemgående tematik og fortolkning blandt underviserne i interviewene, at undervisning i menneskerettighederne finder sted gennem implicite overvejelser vedrørende etikrelaterede spørgsmål, og at undervisning i enkelte rettigheder optræder gennem inddragelse af de enkelte lovgivninger, der ligger til grund for social- og sundhedsassistentens autorisation. Her tager undervisningen dog sjældent udgangspunkt i at undervise i borgerens individuelle rettigheder, men nærmere de enkelte gældende regler på området, og hvad social- og sundhedsassistenten eventuelt måtte have pligt til.

Dog er undervisning i borgerens selvbestemmelsesret et gennemgående tema i samtlige fokusgrupper. Flere undervisere nævner, hvordan de fremhæver sosu-assistentens omsorgspligt overfor borgerens ret til selvbestemmelse.

Det bliver nævnt i flere fokusgrupper, at den manglende tid udgør en væsentlig begrænsning for at gå i dybden med særlige emner. En underviser pointerer, at man er nødt til at "tage sig af basic først", før man når de mere komplekse emner, som af underviserne kræver, at man er i stand til at koble teori eller lovgivning med praksisnære eksempler, der er i øjenhøjde med eleverne. Det bliver også understreget, at de relativt få undervisningstimer ikke giver mulighed for at repetere curriculum eller særligt udfordrende områder, hvilket har været muligt under tidligere uddannelsesordninger. En underviser fortæller:

” Jeg hader at snakke om tid som begrænsning, men det føler jeg nu alligevel, at det er i det her regi, fordi det er et tungt stof [lovgivning] (...), det kræver rigtig meget snak og dialog og eksempler for at få trukket det ned på et forståelsesniveau.”

Flere undervisere fremhæver, at undervisningen i love og retningslinjer er tilrettelagt med henblik på praktisk anvendelse og specifikke paragraffer, som eleverne skal kunne udenad. Der bliver således ikke stillet krav til at skulle reflektere over reglerne eller forholde sig kritisk til det lovstof, der bliver introduceret. En underviser tilføjer, i forbindelse med dette, at uddybende undervisning i reglernes breddere anvendelse end den case, underviseren eventuelt måtte vælge, er der ikke tid til. Hun tilføjer uddybende at undervisning i lovgivning kræver juridiske færdigheder, der ligger udenfor uddannelsens rammer og kompetencemål som det ser ud nu.

Der er en forståelse blandt enkelte undervisere, at undervisning i menneskerettigheder handler om at gennemgå lovgivningen fremfor om praksisnære eksempler, hvor man taler rettigheder, principper og dilemmaer og inddrager situationer fra eksempelvis elevernes praktik. Flere undervisere nævner, at det at deltage i fokusgruppeinterviewene giver dem en større forståelse for, hvad undervisning i menneskerettigheder er, og idéer til, hvordan det kan gribes an.

Derudover fortæller adskillige undervisere, at undervisningen sjældent når op på det faglige niveau, der er nødvendigt for at sætte særligt fokus på borgerens individuelle rettigheder med brug af praksisnære eksempler. Vores indtryk fra fokusgrupperne er således, at det er mere overordnet benævnelse af lovgivning og social- og sundhedsassistentens pligter, der er fokus på, fremfor behandling af borgerens individuelle rettigheder og de menneskeretlige principper. Også selvom enkelte undervisere fortæller, at eksempelvis Handicapkonventionen optræder i undervisningen, så er dette særdeles sporadisk og i varierende omfang. Med andre ord er det vores indtryk, at udfoldelsen af menneskerettigheder tilsyneladende er begrænset af strukturelle faktorer, som underviserne tilskriver uddannelsens opbygning, fagmål og tidsmæssige begrænsninger. Men som det er vores klare indtryk, også bunder i, at der ikke findes relevant og gennemarbejdet undervisningsmaterialer målrettet social- og sundhedsassistentuddannelsen om menneskerettigheder og som en del af social- og sundhedsassistentens fagetik.

Praksisorienterede elever

I alle de gennemførte fokusgruppeinterviews fremhæver underviserne, at elevernes faglige profil og kompetencer har særlig betydning for at sætte fokus på menneskerettigheder. Som konsekvens af den nye uddannelsesreform er hjælperuddannelsen nu adskilt fra

Plejecenter og Rehabiliteringscenter

assistentuddannelsen. Det betyder, at elever får mulighed for at blive direkte optaget på uddannelsen fra folkeskolen og ofte ikke har erfaring fra praksis. Dette har medført, at mange elever nu er yngre, når de starter på uddannelsen til social- og sundhedsassistent.

Disse ændringer er, ifølge flere undervisere, medvirkende til et større spænd mellem elevernes faglige forudsætninger og det refleksionsniveau, som man kunne forvente. For mange elever er lovstof og rettighedsbaseret terminologi en større udfordring:

” Fakta er jo også, at der faktisk er nogle af vores elever, når de kommer, de ved ikke, hvem der laver lovene her i Danmark, det er det niveau, vi starter på jo, (...) for man kan sige, menneskerettigheder og magt og selvbestemmelse, det kommer meget senere end trafikreglerne og mange andre regler og love. Så selvfølgelig har de ikke så meget fokus på det (...).”

Det er et gennemgående tema i interviewene, at undervisning i menneskerettigheder opfattes som et mere udfordrende område, som eleverne har meget forskellige forudsætninger for at forstå. Adskillige undervisere bekræfter, at undervisning i lovstof generelt er udfordrende, og at eleverne i højere grad er tilbøjelige til at handle ud fra deres følelsesmæssige og instinktive opfattelser i enkelte situationer i stedet for at anvende de love og regler, der danner rammerne for erhvervet. En underviser indvender, at elevernes uddannelsesniveaue ikke har betydning for deres interesse for menneskerettigheder og rettigheder generelt, men at nogle grupper af elever har særligt brug for at lære ikke at handle på baggrund af rutineprægede erfaringer og holdninger, men på baggrund af regler og retningslinjer.

En underviser pointerer, at elever, der søger ind på erhvervsuddannelserne, er mindre tilbøjelige til at tænke og handle refleksivt og rettighedsorienteret i forhold til borgeren, hvilket afspejles af, at de har søgt ind på en grundlæggende praktisk uddannelse:

” (...) Dér hvor de lærer bedst, det er jo, (...) når de har tingene i hænderne. Altså de er jo kinæstetikere, dermed ikke være sagt, at de ikke kan reflektere, men de kan bedst reflektere gennem deres hænder eller det, de har oplevet.”

Der er i interviewene flere eksempler på, at både elever og undervisere opfatter menneskerettighederne som abstrakte og som et akademisk begreb. Specifikt bliver det fremhævet, at eleverne ofte bliver udfordret på deres forståelse af rettigheder i 'gråzonen' mellem ansattes magtanvendelse og borgernes selvbestemmelsesret. Nogle elever kan således have svært ved at forstå, at der også her er tale om borgere, der har krav på rettigheder, selvom de befinder sig i en situation, som kan være til fare for den pågældende selv eller andre. Det overordnede indtryk fra de eksempler, som bliver

givet af underviserne i fokusgrupperne, er, at mange elever er udfordret på kompetencen til at kunne abstrahere fra det enkelte tilfælde og overveje forhold mellem de forskellige rettigheder, hensyn og magtbeføjelser.

Ifølge en underviser er der stor forskel på, hvordan eleverne opfatter rettigheder i forhold til forskellige grupper af borgere. Underviseren fremhæver, at mange elever ofte skelner mellem rettigheder på ældreområdet og rettigheder i psykiatrien og ikke nødvendigvis opfatter ældre mennesker som borgere med specifikke individuelle rettigheder, eksempelvis ret til selvbestemmelse og privatlivsbeskyttelse.

Flere undervisere fortæller, at mange elever ikke associerer menneskerettigheder med arbejdet som social- og sundhedsassistent, men i højere grad som enten internationale forhold, som ikke vedrører erhvervet, eller som noget, der er knyttet an til demokrati som styreform. Der foreligger således en udfordring i at fremhæve koblingen mellem det social- og sundhedsfaglige område, rollen som autoriseret sundhedsperson og menneskerettighedernes konkrete relevans for social- og sundhedsassistentens hverdagspraksis.

Hovedparten af interviewpersoner i fokusgrupperne giver udtryk for, at undervisningen skal gøre hyppigt brug af cases og virkelige situationer fra praksis, hvor borgerens eller sosuassistentens rettigheder kommer i spil. En underviser fortæller:

” Vi anvender og underviser i det med lovgivning og rettigheder. Det er meget i forhold til selvstændige opgaver, som eleverne arbejder med, når de sidder og går ned og fordyber sig i det. Fx hvordan kan vi anvende den her lovgivning i forhold til, hvis vi havde den og den borger. Så tit er det case-relateret (...).”

Flere undervisere bekræfter, at undervisning i konkrete og praksisnære situationer er med til at styrke elevernes forståelse for, hvordan rettighedsperspektivet er relevant for arbejdet i dagligdagen, og være med til at afvende mere instinktiv adfærd på arbejdspladserne.

I forhold til elevernes egne rettigheder er dette noget, der kommer op i forskellige sammenhænge, men oftest i forbindelse med konkrete konflikter mellem eleverne eller i forhold til, hvad eleverne skal finde sig i fra borgeren, eksempelvis i forhold til modvilje fra en borger mod en elev, fordi vedkommende bærer religiøs hovedbeklædning. Dog gives der ikke eksempler på, at konflikterne i undervisningssituationen nødvendigvis hægtes op på en afvejning mellem forskellige menneskeretlige hensyn. Eksempelvis hensynet til ytringsfriheden overfor hensynet til ikke-diskrimination. I stedet foregår undervisningen dialogbaseret og med udgangspunkt i praktiske løsningsmuligheder. Om elevernes forhold til ytringsfriheden fremhæver en underviser:

” Jeg vil bare sige, at ytringsfrihed er noget, vores elever godt ved, findes, for de bruger det faktisk, når de skændes, så bruger de faktisk begrebet. Vi har jo rigtig mange tosprogede elever med anden etnisk baggrund og andengenerationsindvandrere. Det er altså tit, jeg hører dem, når de sviner hinanden lidt, at når det kommer dertil, så siger de: Jeg har ytringsfrihed. Så på den måde bliver det jo brugt, og det er jo faktisk inde i deres bevidsthed. Det er måske bare lidt uhensigtsmæssigt, men det synes jeg, jeg da har hørt jævnlige, har I ikke det?”

Årsagen til, at der i fokusgrupperne kun forekommer få eksempler på, hvordan menneskerettigheder og menneskeretlige principper kan understøtte social- og sundhedsassistentens faglighed, er muligvis, at stoffet bliver opfattet som fagligt udfordrende og utilgængeligt materiale. Det bliver også fremhævet, at underviserne selv oplever menneskerettighederne som abstrakte og ikke en del af 'the basic' og den praksisnære viden og de færdigheder, som elever skal tilegne sig først.

Endelig forholder det sig sådan, at eleverne i forhold til deres egne rettigheder umiddelbart kender til frihedsrettighederne, men ofte uden at forstå hensynet mellem forskellige rettigheder, og uden at deres viden sættes i relation til et professionsperspektiv. Dog fortæller flere undervisere, at de inddrager ytringsfriheden, når de taler om sosu-asisstentens tavshedspligt.

4.2 UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER

Det fremgår af fokusgruppeinterviewene, at underviserne fortolker undervisning i menneskerettigheder langt bredere end henvisning til bestemte konventioner, principper eller nationalt beskyttede rettigheder. I dette afsnit afdækker vi, hvordan underviserne gengiver undervisning,

der har en relation til menneskerettigheder, og sætter fokus på, hvordan underviserne inddrager rettigheder i bredere forstand.

Trods fraværet af de internationale menneskerettighedskonventioner og grundlæggende menneskerettighedsprincipper i de officielle rammer for uddannelsen til social- og sundhedsassistent, nævner et par af underviserne som nævnt tidligere, at de direkte inddrager menneskerettighederne og specifikt FN's handicapkonvention som fast komponent i undervisningen. De afholdte fokusgruppeinterviews indikerer dog, at den direkte henvisning ikke er omfattende, men at menneskerettighederne mere hyppigt optræder indirekte som underliggende rationale gennem hele uddannelsen samt som enkelte individuelle rettigheder beskyttet i dansk lovgivning.

Rettigheder i love, regler og retningslinjer

Det mest gennemgående eksempel på undervisning i menneskerettigheder fra interviewene er undervisning i grundloven og de heri beskyttede rettigheder om den personlige friheds ukrænkelighed, boligens ukrænkelighed og ytringsfrihed. Grundloven figurerer hovedsageligt som undervisning i borgerens rettigheder – det vil sige retningslinjer og pligter, som social- og sundhedsassistenten skal overholde – men indgår ligeledes i forhold til de rettigheder, som social- og sundhedsassistenten selv har.

Samtlige undervisere, der har deltaget i fokusgruppeinterviews, og som har undervist i det tidligere fag samfundsfag på uddannelsen, benytter sig af grundloven som en fast sølje i undervisningen. Det bliver, i denne forbindelse, fremhævet, at formålet er at give eleverne en forståelse for de grundlæggende rettigheder, der har relevans for deres erhverv. Særligt fagene 'Kvalitet og udvikling' og 'Mødet med borgeren og patienten' (tidligere

samfundsfag) har fokus på undervisning i relevante lovbestemmelser og paragraffer. Flere undervisere nævner denne form for undervisning som eksempel på direkte henvisning til menneskerettighederne.

De love, der bliver nævnt og inddraget, og som har en uundværlig betydning for social- og sundhedsassistentens autorisation, er sundhedsloven, psykiatriloven og serviceloven. Lovene indeholder indgående bestemmelser om kravene til social- og sundhedsydelse, patientrettigheder samt de pligter og rettigheder, assistenten selv har og skal efterleve. Ifølge en underviser er der dog ikke tale om indgående undervisning i reglerne:

” Det gør vi ikke [underviser i bestemte paragraffer]. Der er jo selvfølgelig nogle paragraffer, der er meget gældende i forhold til de ting, vi skal ud og gøre. Men det er ikke sådan, det juridiske i forhold til det, men vi siger, at sundhedsloven indeholder de og de tiltag, og dem skal vi være opmærksomme på, både i forhold til hvilke rettigheder har vores patienter, og hvilke pligter bliver der også stillet til os som SSA [social- og sundhedsassistenter].”

Flere undervisere understreger, at de i undervisningen lægger vægt på assistentens rettigheder i situationer, hvor de enten bliver fagligt udfordret eller står i et etisk dilemma. Der bliver også givet eksempler på undervisning i situationer, hvor sundhedsassistenten har ret til at sige fra. Det kan være opgaver, hvor de føler, at deres kompetencer er utilstrækkelige. Andre eksempler indbefatter reference til undervisning, der omhandler situationer, hvor social- og sundhedsassistenten oplever uberettigede krav fra borgerne i forhold til sundhedsmæssige ydelser. I forhold til spørgsmålet om, hvordan ligebehandling inddrages i undervisningen, siger en underviser:

” Jeg taler også med eleverne i forhold til netop det her med, at borgeren kan jo ikke bestemme, hvem man vil have hjælp af. Men også det her med, hvad gør man, hvis de kommer ud et sted, hvor de ikke føler sig ordentligt behandlet? Hvor jeg siger: Så må vi jo bringe det op i gruppen, når vi nu ved, at hr. Hansen, han bare ikke kan Jasmine med tørklædet, jamen så er det måske også lidt synd at udsætte Jasmine for det hver eneste dag. Så hvordan kan vi gøre det, som sådan ligesom er vores lille team, hvordan kan vi løse det? Men i bund og grund kan man jo som borger ikke vælge, hvem man vil have hjælp af, om det skal være en mand eller kvinde, men jeg bruger netop også det her med mand og kvinde og stiller det op, fordi eleverne synes jo nogle gange, at det er okay, at fru Olsen nu godt må vælge manden fra, men det med Jasmine, det er ligesom ikke i spil, vel?”

Der er ikke nogen af underviserne, der fortæller, at de i undervisningen inddrager danske regler på ligebehandlingsområdet direkte, og fx fortæller om, hvilke diskriminationsgrunde der er beskyttet i dansk lovgivning. Eller i undervisningen inddrager og eksemplificerer ligebehandlingsreglerne indenfor sosu-assistentens arbejdsområde. Det vil sige, at undervisningen ikke tager udgangspunkt i gældende lovgivning. Når der som gennemgået i kapitel 3, i curricula to steder står noget om ligeværd, er indtrykket fra fokusgrupperne, at behandlingen af ligeværd i undervisningen nærmere er baseret på underviserernes egen-etik eller forskellige holdninger til, hvordan hverdagsudfordringer eventuelt kan løses. Uden at der i undervisningen nødvendigvis tages direkte stilling til, hvad reglerne på området siger, men nærmere hvad eleverne og underviserne mener.

Et andet gennemgående emne med relation til menneskerettighederne er forholdet mellem ytringsfriheden og den tavshedspligt, eleverne har på deres praktikpladser og fremtidige arbejdspladser. Af interviewene fremgår

det, at undervisere oplever en generel udfordring med elevernes håndtering af tavshedspligten. Undviserne oplever, at eleverne kan have svært ved at skelne imellem, hvad man må berette om på og udenfor arbejdspladsen, samt en manglende forståelse for, hvordan man bør og skal kommunikere utilfredsheder eller klager. Ifølge undviserne udtrykker mange elever derimod, at rammerne for deres ytringsfrihed som offentligt ansatte er strammere, end de i virkeligheden er. Ifølge flere undvisere hænger dette sammen med en stærk autoritetstro.

Som angivet i de officielle bestemmelser bliver eleverne undervist i autorisationsloven og deres autorisation som sundhedsfagligt professionelle. De kan miste deres autorisation, hvis ikke de overholder relevante love og regler. Flere undvisere bemærker, at dette har en positiv effekt på elevernes forståelse for rettighedsperspektivet:

” (...) Når man ligesom får dem til at se meningen i det – der er faktisk nogle pligter og rettigheder, der skal overholdes, for at vi overhovedet kan udføre det her fag, så kan de godt forstå det – og så synes de faktisk heller ikke, det er så kedeligt i virkeligheden.”

Ifølge en anden underviser er autorisationen en erkendelse, der bliver gradvis mere tydelig for eleverne, som uddannelsen skrider frem. Der er i denne forbindelse tale om et sæt af pligter, som eleverne skal opfylde for at kunne færdiggøre deres uddannelse og bibeholde deres autorisation.

Det er en tydelig tendens i interviewene, at undervisning i menneskerettigheder bliver beskrevet som en integreret del af samfundsrelateret undervisning. Der er også eksempler på undervisning i psykiatriloven og regler for brugen af tvang – herunder indberetningspligten. Det er imidlertid mindre typisk, at der i disse sammenhænge bliver foretaget direkte referencer til menneskeretlige normer og principper. Underviserne fortæller generelt, at når de internationale menneskerettigheder bliver inddraget i undervisningen, er der i højere grad tale om udenadslære fremfor at styrke færdigheder i at genkende situationer, hvor der i praksis skal navigeres efter et bestemt princip, eller hvor forskellige hensyn skal opvejes overfor hinanden i relation til efterlevelse af borgernes rettigheder. Når adspurgt om at give eksempler på, hvordan der undervises i menneskerettigheder, fortæller en underviser, at hun blandt andet siger til eleverne:

” Husk at slå sengehesten op for den der borger. Hun er meget dement. Ja, ja, det gør vi altid automatisk. Nå for søren, så laver alle magtanvendelse. Det var ikke så godt, siger jeg så. Og så bliver de helt sådan: Det gør vi da altid. Så siger jeg, jamen okay, hvordan kan vi så gøre, for man kan jo ikke altid have en samtykkeerklæring, hver gang

vi slår en sengehest op. Så det er nogle småting i hverdagen, jeg peger på, og ikke det store forkromede. For vi ved alle sammen godt, at vi ikke må slå hinanden. Det er der ingen grund til at undervise i, tænker jeg. Og så går jeg hen og siger, hvordan omgås man det her. Hvordan kommer man det til livs? Det er måske ved at sige til borgeren, jeg slår lige din sengehest op, fru Jensen. Er det i orden, jeg slår din sengehest op? Eller hvad man nu bruger af formuleringer. Og i det øjeblik hun siger ja, er det i orden, så har hun jo givet accepten.”

På den måde er der flere eksempler på, at regler indenfor områder, der har med borgerens rettigheder at gøre, tager udgangspunkt i konkrete situationer, hvor eleverne motiveres til at tænke over automatiserede praksisser. Det er imidlertid ikke sådan, at spørgsmålet hægtes op på borgerens ret til beskyttelse mod nedværdigende behandling, proportionalitetsprincippet eller ret til personlig frihed overfor borgerens ret til sikkerhed og pleje. Det menneskeretlige princip om proportionalitet og eksempelvis refleksioner om at anvende det mest skånsomme magtmiddel ved indgreb i borgerens personlige frihed nævnes heller ikke i nogen af fokusgrupperne.

Menneskerettigheder gennem etik og kultur

I forrige afsnit er det beskrevet, hvordan undervisning i menneskerettigheder forekommer i undervisningen ud fra enkelte grundlæggende rettigheder, som de optræder i nationale bestemmelser og love. Derudover refererer underviserne til en mere kulturel og etisk forståelse af menneskerettighederne som underliggende base i hele uddannelsen. En underviser fortæller:

” (...) Det her, det ligger som paraplyen henover det hele, at menneskerettighederne, og i det hele taget selvbestemmelsesretten, og at vi efterlever de lovgivninger, der er, at det italesætter vi ikke i ord hele tiden, men det skal kunne ses i vores handlinger, uanset hvad vi har, og hvilket fag vi har. (...) Det er jo både i det etiske og i forhold til etikken og reglerne og retningslinjerne (...)”

Der er flere eksempler på, at undervisere opfatter de internationale menneskerettighedsnormer og principper som indirekte fast indhold eller en grundlæggende base i undervisningen, og flere undervisere påpeger, at uddannelsens eksistensberettigelse beror på at sikre borgerens rettigheder og såkaldte velvære. Det er dog ikke så klart, på hvilken måde dette sker, da dette hverken bliver italesat i lov, bekendtgørelse, uddannelsesordning eller i curricula i praksis for den sags skyld.

Den etiske dimension kommer ligeledes til udtryk, når eleverne bliver undervist i relationer og magtforhold. I denne forståelse repræsenterer menneskerettighederne erkendelsen af, at social- og sundhedspersonen har ret til – i visse situationer endda pligt til – at udøve tvang i situationer, hvor borgerens selvbestemmelsesret ”ikke længere er gældende”. En underviser nævner diskussioner om forholdet mellem magt og tvang, samt hvordan dette kan relateres til praksis på det psykiatriske område. I andre eksempler er menneskerettighederne fortolket mere simpelt, som fx medmenneskelig adfærd og den moralske pligt til at behandle borgere respektfuldt og ligeværdigt. Det bliver igen undervist og debatteret uden konkrete referencer til menneskerettighederne.

Der foreligger også eksempler på, at undervisningen behandler områder som ulighed i sundhed ud fra et bredere kulturelt perspektiv. En underviser benytter sig af undervisningsmateriale og videoer, der demonstrerer, hvordan

økonomiske forhold begrænser nogle menneskers adgang til sundhed, mens andre oplever højere standarder af velfærd i selv samme samfund.

Undervisningen foregår imidlertid ofte, uden at der opstår direkte referencer til menneskerettighederne, som fx at ligebehandling og selvbestemmelse er menneskerettigheder og derved er en rettighed, som social- og sundhedsassistenten skal respektere og efterleve i praksis. Eller at eksempelvis ligebehandling faktisk er noget, som er beskyttet i lovgivningen og ikke kun handler om, hvad man selv oplever som eller synes, er ligeværd. Referencerne til undervisernes konkrete undervisning forholder sig således ikke til de internationale menneskerettigheder, men de værdimæssige aspekter, der ofte associeres med menneskerettighederne. Menneskerettighederne optræder i denne sammenhæng som nogle grundlæggende værdier, der tales ud fra, uden at de nævnes direkte.

4.3 UDFORDRINGER MELLEM UNDERVISNING OG PRAKSIS

En gennemgående udfordring, fremhævet af de adspurgte undervisere, er sammenhængen mellem undervisning og praksis. Dette tydeliggøres i elevernes tilbagemeldinger til underviserne, når der i undervisning bliver diskuteret praktikforløb og scenarier, der har fået eleverne til at spekulere og reflektere. Ofte har udfordringerne en underliggende rettighedsmæssig karakter, hvilket vi kommer tilbage til sidst i kapitlet.

Efterlevelse i institutioner

Uddannelsen til social- og sundhedsassistent indbefatter, som tidligere nævnt, undervisning i enkelte af de relevante love og regler på området, som eleverne skal kunne overholde og anvende i praksis. Da praktikken udgør en relativt stor del af uddannelsen og kontinuerligt bliver inddraget i undervisningen, er der tale om en vekseluddannelse. Underviserne fortæller, at dette blandt andet indebærer, at eleverne rapporterer tilbage til

underviserne, diskuterer eventuelle udfordringer samt kollektivt evaluerer de gennemgåede praktikforløb.

En tendens, som bliver fremhævet i fokusgruppeinterviewene, er elevernes tilbøjelighed til at glemme regler og retningslinjer for brugen af magtanvendelsen og tvang samt forskellen på de to begreber. Flere undervisere fortæller, at eleverne ikke har for vane at indberette hændelser vedrørende magtanvendelse, hvilket bliver fremhævet som bekymrende, da den enkelte social- og sundhedsassistent har pligt til at registrere og indberette hændelser ved brug af tvang, der finder sted mod en borger. Trods udfordringer med at anvende lovgivning og teori i praktikken understreger flere undervisere, at elevernes forståelse for borgerens rettigheder og deres egne pligter forbedres, i takt med at praktikforløbene bliver afviklet. Dog er der lige så mange undervisere, som giver udtryk for det modsatte, altså at eleverne kommer tilbage fra praktik og beretter om, at pligten til at indberette brug af anvendelse af magt mod en borger ikke bliver registreret, også selvom de er sidst i deres uddannelse.

I andre tilfælde fortæller underviserne, at eleverne iagttager og beretter om, at kollegaer på deres praktiksted ikke efterlever de officielle retningslinjer. Af de gennemførte interviews fremgår det, at eleverne ofte oplever en praksis, der strider imod undervisningen, og at der således opstår diskrepans mellem teori og praksis. En underviser fortæller:

” Det prøver vi at sige til dem: det [at sige fra] har I sådan set ret til at gøre, når I kommer ud. Så kommer de tilbage efter praktikken, og så er det ikke altid, at de her to ting helt hænger sammen. I praksis så brydes den ene regel efter den anden, hele tiden. Så mister de jo også tilliden til, hvad er det for et system, de er havnet i?”

Flere undervisere bekræfter ovenfor nævnte og fremhæver, at eleverne sjældent stiller sig kritisk overfor praksis eller konfronterer deres kollegaer på praktikstederne med uenigheder eller overtrædelser. Ifølge underviserne ser mange elever sig tvunget til at følge arbejdsgangen. I nogle tilfælde medfører dette et efterfølgende psykisk pres, hvilket kommer til udtryk, når eleverne vender tilbage til undervisningen og diskuterer oplevelser fra praktikken.

Undervisere i samtlige fem fokusgrupper giver eksempler på situationer, som deres elever har refereret, hvor rettigheder og retningslinjer ifølge underviserne ikke bliver overholdt i praksis, samt at manglende efterlevelse har direkte implikationer for varetagelsen af borgernes rettigheder. En underviser giver et eksempel på en hyppig problemstilling i denne sammenhæng:

” (...) Det er jo egentlig også ud fra grundloven at gå ind hos en borger, selvom de ikke har fået lov. Det er den klassiske; de er på et plejecenter, og at man på plejecenteret glemmer lidt, at plejeboligerne er de ældres private hjem (...).”

En anden underviser tilføjer, at eleverne ofte følger denne praksis, når det er blevet uddelegeret af personalet uden at forholde sig til love og regler. Det bliver fremhævet af flere af underviserne i fokugrupperne, at eleverne sjældent er rustet til at konfrontere overtrædelser, enten fordi de ikke selv er opmærksomme på retningslinjerne, eller fordi de ikke er indstillet på at belyse fejl og mangler. Endvidere nævner en underviser, at nogle overtrædelser, som eksempelvis videst muligt efterlevelse af borgerens selvbestemmelsesret og privatlivsbeskyttelse, bliver set som vigtig af eleverne og som noget, eleverne ikke vil konfrontere kollegaer eller overordnede på praktikstedet med. I sidstnævnte tilfælde kan det være forbundet med elevernes forhold til praktikmålene og ambitioner om at bestå. En underviser fortæller:

” Eleverne giver da også udtryk for, at de oplever det der skisma, som der er i, at de har noget viden og noget, de skal, men de skal også bestå deres praktik. Så hvis vi sætter for mange spørgsmål og undrer os for meget, så kan det jo være, de bliver vurderet 'ikke egnet', og så får de ikke deres uddannelse.”

De uddannelsesmæssige krav og regler har i nogle tilfælde betydning for, om eleverne indberetter overtrædelser dels i praksis og dels i den efterfølgende evaluering med underviserne. Samtidig bliver det understreget, at mange elever har mere fokus på at få arbejdsgangen til at hænge sammen end at skulle benytte sig af klagemekanismer eller konfrontationer med personalet.

I andre tilfælde kan praksis udfordre elevernes evne til at varetage egne rettigheder på deres arbejdsplads. En underviser henviser i sin undervisning til en undersøgelse, der viser, at mange social- og sundhedshjælpere og -assistenter oplever vold og seksuel chikane fra borgere eller pårørende. En anden underviser tilføjer, at nogle elever opfatter voldelige hændelser som en del af arbejdet som social- og sundhedsassistent og derfor ikke siger fra i situationer, hvor de risikerer at blive skadet.

Andre undervisere fremhæver, at udfordringerne mellem undervisningen og den praksis, eleverne møder, bliver vanskeliggjort af en ofte manglende kommunikation mellem erhvervsskolerne og institutionerne. Det varierer imidlertid fra skole til skole, i hvilket omfang erhvervsskolerne samarbejder med institutionerne og udveksler viden. Blandt nogle erhvervsskoler er kommunikationen med institutioner angiveligt fraværende, hvorimod underviserne på én af skolerne foretager regelmæssige virksomhedsbesøg og observerer praksis, som inddrages i undervisningen. En underviser understreger, at social- og sundhedsområdet generelt er udfordret ved konstante forandringer i både praksis og de officielle retningslinjer, og at nogle institutioner derved kan sakke agterud med implementering.

5 SAMMENFATNING

Social- og sundhedsassistenter er såkaldt frontpersonale, der i deres daglige arbejde skal sikre og efterleve menneskerettighederne. Institut for Menneskerettigheder har undersøgt, i hvilket omfang menneskerettigheder og herunder ligebehandling er en del af det officielle curriculum, og hvordan underviserne gengiver at undervise i menneskerettigheder på social- og sundhedsassistentuddannelsen.

Undersøgelsen gennemgår dels lov, bekendtgørelse, uddannelsesordning og lokale uddannelsesplaner for uddannelsen samt internationale rammer for området, og dels er undersøgelsen baseret på fokusgruppeinterviews på fem forskellige sosu-skoler rundt om i landet. Målet er at skabe ny viden, der kan danne grundlag for, at uddannelsesansvarlige i stat, kommuner og på uddannelsesinstitutioner kan tage stilling til, hvorvidt den undervisning i menneskerettigheder, som gennemføres i praksis, er tilstrækkelig eller bør styrkes.

Undersøgelsen af uddannelsen til social- og sundhedsassistents officielle curriculum viser, at 'menneskerettigheder' og 'konventioner' ikke nævnes. 'Rettigheder' er nævnt få gange i de forskellige niveauer, der danner rammerne for uddannelsen, men overordnet set kan det udledes, at de centrale dokumenter for uddannelsen ikke opfordrer til inddragelse af menneskerettigheder og heller ikke generelt til specifikke individuelle rettigheder.

Behandlingen af de nationalt og internationalt beskyttede menneskerettigheder, der er relevante for uddannelsen, er ikke systematisk repræsenteret i uddannelsens curricula. Eksempelvis forpligter curricula ikke til, at eleverne undervises i de regler, der gælder for deres arbejde på ligebehandlingsområdet. 'Ligeværd' indgår to steder i curricula i relation til

hhv. ligeværdig dialog og ligeværdig relation på hhv. det psykiatiske område og handicapområdet. Den konkrete undervisning, som underviserne gengiver, indeholder ingen eksempler på, at de gældende regler for ligebehandling i pleje- og omsorgsarbejde eller i forhold til sosu-asisstenternes eget arbejdsområde bliver behandlet i undervisningen.

De afholdte interviews indikerer, at underviserne opfatter menneskerettighederne som gennemgående base i hele uddannelsen, selvom den direkte reference er begrænset og sporadisk og knyttes stærkere an til etik end rettigheder. Samtlige undervisere anerkender relevansen for uddannelsens formål, men der foreligger ingen eksempler på undervisning, der er tilrettelagt med et særligt fokus på menneskerettigheder. Mere fremtrædende er inddragelsen af de nationalt beskyttede rettigheder i bredere forstand, med henvisning til nationale love og de pligter, som følger med autorisationen som sundhedspersoner.

Undervisning i de menneskeretlige principper, som kan styrke kommende sosu-assistenters til at foretage skøn vedrørende eksempelvis privatlivsbeskyttelse, magtanvendelse og ligebehandling af dem selv eller en borger, indgår således hverken i curricula eller i den undervisning, som de adspurgte undervisere gengiver at gennemføre med eleverne.

De senere års specialisering af erhvervsuddannelserne har ifølge de adspurgte undervisere mindsket muligheden for at sætte særligt fokus på menneskerettighederne, da praktiske og tekniske færdigheder i forhold til eksempelvis sårpleje og medicinering har fået betydeligt større roller. Menneskerettighederne bliver gennem undervisernes beskrivelser ikke oplevet som en del af de praktiske færdigheder. Opfattelsen af menneskerettigheder og rettigheder i det hele taget er desuden udfordret af, at eleverne i udgangspunktet ofte ikke har stærke forudsætninger for at forstå grundbegreber som demokrati og retssamfund.

Ovenstående er ikke ensbetydende med, at undervisning i menneskerettigheder er fraværende på uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Der foreligger eksempler på inddragelse af Handicapkonventionen og rettigheder, som er beskyttet af grundloven. Omfanget af direkte inddragelse er imidlertid op til den enkelte underviser, da borgerens individuelle rettigheder ikke med benævnelse er inkorporeret i det officielle curriculum. Der står dog et enkelt sted i bekendtgørelsen for uddannelsen, at eleverne skal have grundlæggende viden om rettigheder og pligter som fagperson. Mere gennemgående kobler underviserne menneskerettighederne op på etiske og medmenneskelige spørgsmål, hvis betydning skal ses i de underliggende værdier – og de er implicit i undervisernes forståelse af de

tematikker, der gennemgås, uden at eleverne nødvendigvis lærer regler for eksempelvis ligebehandling.

Vi ser i undersøgelsen en tydelig tendens til, at undervisning i menneskerettigheder i overvejende grad foregår gennem værdibårne diskussioner, hvor de juridiske forpligtelser, der ligger i menneskerettighederne, mere sjældent inddrages som et aspekt i diskussionerne. Det kan medføre, at kommende social- og sundhedsassistenter mangler kompetencer til at varetage deres ansvar som autoriserede sundhedspersoner i overensstemmelse med de danske menneskeretlige forpligtelser. Institut for Menneskerettigheder har blandt andet påpeget i sin årlige statusrapport, at der i Danmark er eksempler på problemer med tvang i psykiatrien, overgreb på ældre på plejecentre samt manglende respekt for retten til selvbestemmelse og inklusion i samfundslivet for personer med handicap. Alle områder, som social- og sundhedsassistenter arbejder med.

6 ENGLISH SUMMARY

Social and healthcare assistants carry out key welfare tasks on behalf of the state, regions and municipalities. They are authorized as healthcare professionals to work with elderly and vulnerable citizens that have a recognized need for assistance and care. Therefore, they must ensure compliance with human rights norms and principles in their daily work.

It is important for social and health service education to give the full breadth of recognition and respect to social- and healthcare workers for their understanding of individual's rights and dignity. This includes, for example, the citizen's right to security, integrity, autonomy, privacy, the right to equal treatment and personal freedom. At the same time, it is crucial that the students in schools and as future social assistants are aware of their own rights and duties.

The Danish Institute for Human Rights has mapped the extent to which human rights, including non-discrimination and equal treatment, are part of the curriculum and teaching of the education of social and health service assistants.

The purpose of the study is to provide a basis for governing parties to the educational program to more accurately assess whether the existing framework for human rights education is satisfactory or should be strengthened. With the study, we hope to focus on human rights education as an important aspect of the social and health care professionals work life at the country's nursing homes, home helps, at care homes, hospitals and in psychiatry.

Our study shows that education about human rights norms and principles and the values that underpin them relevant to the social and health field, is generally not a compulsory part of the curriculum. This includes the principle of equal treatment and the protection of the right to dignity. It is also not clear on the basis of the study's data material which of the specific individual rights of the citizens are taught during education.

According to the educators interviewed, ethical discussions usually take the student's or students' own ethics, rather than teaching, for example, the right to dignity as a basis for judging in cases regarding for example, personal care, rehabilitation, use of force or medication.

Our study consists of a review of the international framework for human rights education regarding health professionals and a survey of human rights presence in the relevant law, executive orders and local education plans.

In addition, we have held five focus group interviews with teachers from vocational schools across the country offering vocational education to social and health assistants.

The study presents four recommendations for how human rights education can be strengthened in social and health care education.

RECOMMENDATIONS

RECOMMENDATIONS ONE AND TWO: INCORPORATE SYSTEMATICALLY HUMAN RIGHTS INTO THE EDUCATION CURRICULUM

The institute recommends:

- that the PASS committee proposes incorporating human rights norms and principles relevant to social and healthcare assistants' field of work in the executive order and also incorporating human rights education objectives into future educational programs.
- That the education managers for the vocational colleges take responsibility for ensuring that relevant human rights norms and principles are specified in local education plans based on the subjects content and local issues.

Background: The study shows that the official framework in the form of law, executive orders and training scheme for the education system does not systematically contain human rights norms and principles relevant to the profession. The qualitative study confirms that it is up to the individual teacher to involve human rights as a perspective in teaching. This means that teaching that refers directly to human rights is limited, although there

are good examples of its existence. In addition, the new education system focuses on the technical and practical skills of the social and healthcare assistant without calling for unambiguous involvement of the ethical and legal elements of human rights with practical relevance to the profession.

At the educational level, human rights do not generally act as a theme with concrete connection to the students' future professions as health care professionals, but more indirectly as part of broader ethical considerations. The study also shows that there is a challenge to teach from a rights-based approach, and that the students, according to the interviewed teachers, tend to act more intuitively than reflectively.

Everyday problems such as use of force, the protection of the right to privacy and equal treatment, according to the interviewed teachers, are thus dealt with by the students' own ethics rather than being viewed through a reflexive lens based on human rights norms and principles and the mechanisms for their protection, for example, regarding the citizen's right to dignity.

The study thus demonstrates that the students need to be introduced to relevant human rights norms and principles as a whole and across the subjects offered, based on the practical examples they are already encountering in the teaching. For example should incidents with regard to equal treatment and non-discrimination in the interactions with the citizen be based on current rules in the field of equal treatment.

RECOMMENDATION THREE AND FOUR: TEACHER SKILLS AND MATERIALS

The institute recommends that the Ministry of Education, in cooperation with PASS and Educational Officers at Social and Health Schools:

- Takes the initiative to expand the teachers' skills in implementing human rights education focusing on the practical dimension of human rights and relevance to the social and health care assistant as an authorized healthcare professional.
- Develops human rights materials in a social and health related context that can be used in social and health schools.

Background: The study shows that direct reference to human rights and international conventions takes place in the teaching, but only to a limited extent. Several trainers from the interviews conducted use videos of international human rights and citation from the conventions. However, this is only to the point where they choose to include it, as they are not required by the curriculum to teach it. Often human rights are on a more abstract level and are only treated in an industrial perspective in relation to human rights in some areas, and where the individual teacher considers it relevant. However, there are continuous examples of education for citizens' right to self-determination against the social and healthcare assistant's duty of care. However, many teachers are short or lacking time to deal with concrete human rights norms and principles in teaching or link human rights to several other areas of work for social and healthcare workers. Thus, there is no systematic introduction to human rights or in how human rights norms apply to the estimates of social and health care workers during their working day.

Many of the surveyed teachers in the focus groups say that often students do not associate human rights with the work of social and health care assistants. Rather they are viewed as something that has to do with international affairs or democracy as a form of governance, and not related to their profession. Most of the examples highlighted in the focus group interviews show that this is also how several of the teachers generally think about human rights indirectly in their teaching. Therefore, there is a challenge to emphasize the link between the social and health care area, the role of authorized front line health care personnel and the concrete relevance of human rights for the social and health care worker's everyday practice.

The specific teaching at social and health schools depends largely on the individual teacher's skills and knowledge of human rights. This may be due to the fact that there are no developed materials on the practical relevance of human rights for social and healthcare workers' area of work, which can be seen for example in Scotland.

This is supported by the fact that the 2017 educational reform, according to the teachers, give less time for immersion and reflection and thus for preparing for human rights education. By strengthening teaching skills and providing teaching materials, more teachers will more easily be able to link human rights to concrete dilemmas from the practice of social and healthcare practitioners. As a result, teachers will be able to enhance students' competencies to act on the basis of human rights norms and principles instead of the students' own ethics.

7 NOTER

- 1 Institut for Menneskerettigheder (2017): Menneskerettigheder i Danmark, Status 2016-2017. Se afsnittene om 'Ældre' og 'Handicap'. Tilgængelig på: <https://menneskeret.dk/udgivelser/status-2016-17-menneskerettigheder-danmark>.
- 2 Ibid., side 41.
- 3 Ibid., side 95.
- 4 Ibid., side 96.
- 5 Ibid., side 93.
- 6 Bekendtgørelse om værdighedspolitikker for ældreplejen nr. 80 af 29/01/2018. Tilgængelig på: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=198335> og Bekendtgørelse af lov om social service nr. 102 af 29/01/2018, § 1, stk. 2 + § 81a. Tilgængelig på: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=197036#id59dceef-6c50-4c21-83ab-7d197f9c0f00>.
- 7 Politiken (2009): "Minister vil standse natvask af ældre" I: Politiken.dk, 29. marts 2009. Tilgængelig på: <https://politiken.dk/indland/art4794729/Minister-vil-standse-natvask-af-%C3%A6ldre>. Besøgt 18.7.2018.
- 8 Olling, J. (2017): "Kommune om behandling af dement: Umenneskeligt og uprofessionelt" I: TVØst, 31. juli 2017. Tilgængelig på: <https://www.tveast.dk/artikel/kommune-om-behandling-af-dement-umenneskeligt-og-uprofessionelt>. Besøgt 18.7.2018.
- 9 Jørgensen, T. (2008): "Nyt københavnsk bosted under lup" I: DR.dk, 11. januar 2008. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/nyt-koebenhavnsk-bosted-under-lup>. Besøgt 18.7.2018.
- 10 Ejbye-Ernst, A. (2016): "Nadia stukket ned på jobbet: Efter hun fortalte om det, blev hun opsagt" I: Fagbladet FOA, 30. november 2016. Tilgængelig på: <https://www.fagbladetfoa.dk/Artikler/2016/11/23/Nadia-blev-stukket-ned-paa-jobbet---nu-er-hun-fyret-for-at-fortaelle-om-det>. Besøgt 18.7.2018.

- 11 Bachmann, U. (2016): "Sосу-assistent forsøgt kvalt på bosted: 'Fandme nej om jeg vil dø nu'" I: Ekstrabladet.dk, 1. august 2016. Tilgængelig på:<https://ekstrabladet.dk/nyheder/samfund/sosu-assistent-forsoeget-kvalt-paa-bosted-fandme-nej-om-jeg-vil-doe-nu/6217271>. Besøgt 18.7.2018.
- 12 Social- og sundhedsassistentuddannelsen er senest reformeret med virkning fra 1. januar 2017. Overordnet set repræsenterer bekendtgørelsen fra 2017 en adskillelse af social- og sundhedsassistent- og social- og sundhedshjælperuddannelsen. De to uddannelser havde tidligere fælles grunduddannelse. Den tidligere bekendtgørelse er stadig gældende for studerende, der er i gang med uddannelsen. Der er desuden kommet en række nyere bekendtgørelser, og uddannelsen der indeholder mindre justeringer. Se mere herom i kapitel 3.
- 13 FN (2005): "World Programme for Human Rights Education (2005-ongoing)". Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/programme.aspx>. Besøgt 12.12.2017.
- 14 OSCE, ODIHR (2013): Guideline on Human Rights Education for Health Workers. Warszawa: Organization for Security and Co-operation in Europe. Side 12. Tilgængelig på: <https://www.osce.org/odihr/105053>.
- 15 World Medical Association (1999(2015)): WMA Resolution on the Inclusion of Medical Ethics and Human Rights in the Curriculum of Medical Schools World-Wide. Tilgængelig på: <https://www.wma.net/policies-post/wma-resolution-on-the-inclusion-of-medical-ethics-and-human-rights-in-the-curriculum-of-medical-schools-world-wide/>. Besøgt 20.7.2018.
- 16 International Council of Nurses (1998(2011)): Position Statement: Nurses and human rights. Tilgængelig på: http://www.icn.ch/images/stories/documents/publications/position_statements/E10_Nurses_Human_Rights.pdf. Besøgt 20.7.2018.
- 17 Se mere herom i næste afsnit.

- 18 PASS (2017): Bilag 1. Skabelon, udviklingsredegørelserne for 2017. Side 3. Tilgængelig her: <http://www.passinfo.dk/PASS-for-professionelle/Forudvalg/Udviklingsredegørelse>. Besøgt 19.7.2018.
- 19 PASS (2012): Udviklingsredegørelse 2012 for erhvervsuddannelsen til social- og sundhedshjælper og social- og sundhedsassistent. Side 2. Tilgængelig her: <http://www.passinfo.dk/PASS-for-professionelle/Forudvalg/Udviklingsredegørelse>. Besøgt 19.7.2018.
- 20 Bekendtgørelse af sundhedsloven nr. 191 af 28/02/2018, § 2, § 2a, § 15, § 27a, § 27b, § 40.
- 21 Bekendtgørelse af lov om erhvervsuddannelser nr. 439 af 29/04/2013, § 37, stk. 1. Tilgængelig på: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=146491>.
- 22 Skolerne, hvor uddannelsen til social- og sundhedsassistent kan tages, har mulighed for selv at udvikle lokale uddannelsesordninger (se kapitel 3).
- 23 Passinfo.dk. Om PASS. Tilgængelig på: <http://www.passinfo.dk/PASS-for-professionelle/Forudvalg/Om-PASS>. Besøgt 19.7.2018.
- 24 Lov om instituttet for menneskerettigheder – Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution, LOV nr. 553 af 18/06/2012 § 2, stk. 4, og Christoffersen, J. (2014): Menneskeret – en demokratisk udfordring. København: Hans Reitzels Forlag, side 23.
- 25 Bekendtgørelse af lov om ligestilling af kvinder og mænd (ligestillingsloven), nr. 1678 af 19/12/2013; Bekendtgørelse af lov om lige løn til mænd og kvinder (ligelønsloven), nr. 899 af 05/09/2008; Bekendtgørelse af lov om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til beskæftigelse m.v. (ligebehandlingsloven), nr. 645 af 08/06/2011; Bekendtgørelse af lov om ret til orlov og dagpenge ved barsel (barsesloven), nr. 822 af 20/06/2018; Bekendtgørelse af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v. (forskelsbehandlingsloven), nr. 1001 af 24/08/2017; Bekendtgørelse af

- lov om etnisk ligebehandling, nr. 438 af 16/05/2012; Bekendtgørelse af straffeloven, nr. 977 af 09/08/2017, § 266 b.
- 26 Social- og sundhedshjælperuddannelsens varer 2 år og 2 måneder i modsætning til social- og sundhedsassistentuddannelsen, der varer fra cirka 3 år og 9 måneder til 4 år og 6 måneder.
- 27 Europarådet (2014): Three country audit of the lower secondary citizenship and human rights education curriculum, side 5. Tilgængelig på: <http://pjp-eu.coe.int/documents/1417855/4703063/3countriesreport.pdf/2dd2f80d-36c0-4f70-b49d-a45432ef11bb>. Besøgt 12.12.2017.
- 28 Bekendtgørelse om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent BEK nr. 755 af 08/06/2018.
- 29 Bekendtgørelse af lov om erhvervsuddannelser nr. 282 af 18/04/2018; Bekendtgørelse om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent nr. 1116 af 18/08/2016. Bemærk dog: Bekendtgørelse nr. 616 af 31. maj 2017 om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent er ophævet og erstattet af bekendtgørelse af 8. juni 2018 om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent, der træder i kraft den 1. august 2018, hvor i § 8, stk. 4, bestemmes, at bekendtgørelse nr. 616 af 31. maj 2017 fortsat finder anvendelse for elever, som er påbegyndt eller overgået til uddannelsen efter sidstnævnte bekendtgørelse.
- 30 Se eksempelvis FN's Højkommissær for Menneskerettigheder, Human Rights Education and Training, tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/EN/ISSUES/EDUCATION/TRAINING/Pages/HREducationTrainingIndex.aspx>, besøgt 12.12.2017, samt Europarådets Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Tilgængeligt her: <https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>. Besøgt 19.7.2018.
- 31 FN's Konvention om Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder, artikel 13, stk. 1.

- 32 FN's Konvention om rettigheder for Personer med Handicap, artikel 4.
- 33 Se eksempelvis FN's Højkommissær for Menneskerettigheder, Human Rights Education and Training, tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/EN/ISSUES/EDUCATION/TRAINING/Pages/HREducationTrainingIndex.aspx>, besøgt 12.12.2017, samt Europarådet (2010): Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Tilgængeligt her: <https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>. Besøgt 19.7.2018.
- 34 Se eksempelvis FN's Højkommissær for Menneskerettigheder (2014): The Right to Human Rights Education – A compilation of provisions of international and regional instruments dealing with human rights education, tilgængelig på: <http://ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Listofcontents.aspx>. Besøgt 12.12.2017.
- 35 FN (1993): Vienna Declaration and Programme of Action, pkt. 33. Tilgængeligt her: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>. Besøgt 19.7.2018.
- 36 OSCE, ODIHR (2013): Guideline on Human Rights Education for Health Workers. Warszawa: Organization for Security and Co-operation in Europe. Tilgængelig på: <https://www.osce.org/odihr/105053>.
- 37 De tre faser i undervisning i menneskerettigheder indbefatter 1) grundskolerne og gymnasierne (2005-2009), 2) de videregående uddannelser og uddannelsesprogrammer for lærere og pædagoger, embedsmænd, politiet og militæret (2010-2014) og 3) mediefolk og journalister (2015-2019). Tilgængelig her: <https://www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/programme.aspx>. Besøgt 19.7.2018.
- 38 FN (2005): World Programme for Human Rights Education (2005-ongoing). Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/programme.aspx>. Besøgt 12.12.2017.
- 39 FN (2005): World Programme for Human Rights Education (2005-ongoing), Anden fase, 2012, pkt. 16 og 29. Tilgængelig på: <https://>

- www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/programme.aspx.
- 40 FN (2011): United Nations Declaration on Human Rights Education and Training, art. 7. Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>.
- 41 Ibid., art. 7, stk. 2.
- 42 Ibid, art. 2.
- 43 FN (2011): United Nations Declaration on Human Rights Education and Training, art. 2. Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>.
- 44 Ibid., art. 4.
- 45 Ibid., art. 2.
- 46 Se blandt andet OSCE, ODIHR (2013): Guideline on Human Rights Education for Health Workers. Warszawa: Organization for Security and Co-operation in Europe. Tilgængelig på: <https://www.osce.org/odihr/105053>. Scottish Human Rights Commission (2010): Care about Rights. Tilgængelig på: <http://www.scottishhumanrights.com/health-social-care/care-about-rights/#care-about-rights-3877>. SNAP – Health and Social Care Group (2016): Scottish Care”. Video tilgængelig på: <http://www.healthandsocialcare-snap.com/casestudies/scottish-care>.
- 47 FN (2011): United Nations Declaration on Human Rights Education and Training, art. 3 og 7. Tilgængelig her: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>.
- 48 Ibid., art. 3.
- 49 Ibid., art. 8 og 9.
- 50 Europarådet (2010): Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Tilgængeligt her: <https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>.
- 51 Europarådet (2010): Recommendation CM/Rec (2010) 7 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Charter on

- Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education, vedtaget af Ministerrådet 11. maj 2010.
- 52 Europarådet (2010): Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Art. 5. Tilgængeligt her: <https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>.
- 53 Ibid., art. 6.
- 54 OSCE, ODIHR (2013): Guideline on Human Rights Education for Health Workers. Warszawa: Organization for Security and Co-operation in Europe. Tilgængelig på: <https://www.osce.org/odihr/105053>.
- 55 FN's Konvention mod Tortur og anden Grusom, Umenneskelig eller Nedværdigende Behandling eller Straf, art. 10.
- 56 OHCHR (1093): Vienna Declaration and Programme of Action", " stk. 78 og 79. Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>.
- 57 FN (2005): World Programme for Human Rights Education (2005-ongoing), Anden fase, 2012, pkt. 16 og 29. Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/programme.aspx>.
- 58 Hunt, P. (2005): The right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, A/60/348, report to the UN General Assembly sixtieth session, 12. september 2005. Tilgængelig på: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/486/77/PDF/N0548677.pdf?OpenElement>. Besøgt 20.7.2018.
- 59 Se UNESCO Recommendations her: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12026&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html. Besøgt 20.7.2018.
- 60 World Medical Association (1999(2015)): WMA Resolution on the Inclusion of Medical Ethics and Human Rights in the Curriculum of Medical Schools World-Wide. Tilgængelig på: <https://www.wma.net/policies-post/wma->

- resolution-on-the-inclusion-of-medical-ethics-and-human-rights-in-the-curriculum-of-medical-schools-world-wide/. Besøgt 20.7.2018.
- 61 International Council of Nurses (1998(2011)): Position Statement: Nurses and human rights. Tilgængelig på: http://www.icn.ch/images/stories/documents/publications/position_statements/E10_Nurses_Human_Rights.pdf. Besøgt 20.7.2018.
- 62 OSCE, ODIHR (2013): Guideline on Human Rights Education for Health Workers. Warszawa: Organization for Security and Co-operation in Europe, side 22, 25-38. Tilgængelig på: <https://www.osce.org/odihr/105053>.
- 63 Ibid., side 18.
- 64 Ibid., side 26-28.
- 65 FN's Menneskerettighedsråd (2016): Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, A/HRC/32/10 Human Rights Council Thirty-second session, 13. april 2016, anbefaling 120.56 (Canada) og 120.80 (Malaysia). Tilgængelig på: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/076/29/PDF/G1607629.pdf?OpenElement>
- 66 LGBT Danmark (2015): Suggestions for recommendations to the State of Denmark by LGBT Denmark, anbefaling 32. Tilgængelig på: http://ilga.org/downloads/Denmark_SUMMARY_PRE_SESSION.pdf.
- 67 FN's Menneskerettighedskomité (2016): Concluding observations on the sixth periodic report of Denmark, Draft prepared by the Committee, anbefaling 6.
- 68 FN's Komité om Rettigheder for Personer med Handicap (2014): Concluding observations on the initial report of Denmark, CRPD/C/ DNK/CO/1, anbefaling 13.
- 69 Ibid., anbefaling 41.
- 70 Scottish Human Rights Commission (2010): Care about Rights. Tilgængelig på: <http://www.scottishhumanrights.com/health-social-care/care-about-rights/#care-about-rights-3877>. SNAP – Health and Social

- Care Group (2016): Scottish Care. Video tilgængelig på: <http://www.healthandsocialcare-snap.com/casestudies/scottish-care>.
- 71 Scottish Human Rights Commission (2010): Project Evaluation. Tilgængelig på: <http://careaboutrights.scottishhumanrights.com/evaluation.html>.
- 72 Bornholms Sundheds- og Sygeplejeskole, Randers Social- og Sundhedsskole, Social & Sundhedsskolen Herning, Social- og Sundhedsskolen Esbjerg, Social- og Sundhedsskolen Fredericia Vejle Horsens, Social- og Sundhedsskolen Fyn, Social- og Sundhedsskolen Skive Thisted Viborg, Social- og Sundhedsskolen Syd, SOPU, SOSU Østjylland, SOSU C, SOSU Nord, SOSU Nykøbing F., UC Diakonissestiftelsen, ZBC SOSU Sjælland.
- 73 Bekendtgørelse om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistenten nr. 755 af 08/06/2018, § 1. Tilgængelig på: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=201972>.
- 74 Ved en ordinær uddannelse uden eux.
- 75 PASS: Uddannelsen indhold og struktur. Tilgængelig her: <http://www.passinfo.dk/Social--og-sundhedsassistentuddannelsen/Uddannelsens-indhold>.
- 76 PASS: Grundforløb for Social- og sundhedsassistent. Tilgængelig på: <http://www.passinfo.dk/PASS-for-professionelle/For-udbydere/Uddannelserne/Social--og-sundhedsassistentuddannelsen/Grundforloeb-SOSU-assistent>.
- 77 Bekendtgørelse af lov om erhvervsuddannelser nr. 282 af 18. april 2018, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=186661#id471b31eb-f126-4068-aaa0-a2b15220b809>.
- 78 <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=186661#id471b31eb-f126-4068-aaa0-a2b15220b809>.
- 79 Forstået som de offentlige og private arbejdspladser, de studerende uddannes til.

- 80 <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=186661#id471b31eb-f126-4068-aaa0-a2b15220b809>.
- 81 <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=191724>.
- 82 Undervisere benytter sig også af 'forløbsrettede undervisningsplaner', hvilke ikke udgør et officielt dokumenter for uddannelsen, men bruges til at tilrettelægge specifikke forløb for fag samt elevers individuelle læringsmål.
- 83 Se fodnote 14 ang. bekendtgørelser; p.t. er det således to gældende bekendtgørelser.
- 84 Bekendtgørelse om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent, BEK nr. 1116 af 18/08/2016, § 3, stk. 3.2.
- 85 PASS: Uddannelsesordningen, 1. januar 2017, tilgængelig på <http://www.passinfo.dk/media/428c9997-c2ff-48b1-a420-34d8871729c5/zHlt5Q/Uddannelsesordninger/2016-10-07%20UO%20SSA.pdf>. I øvrigt samme ordlyd i Uddannelsesordningen gældende fra 1. august 2018.
- 86 Bekendtgørelse om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent, BEK nr. 1116 af 18/08/2016, § 4, stk. 1.
- 87 Bekendtgørelse om erhvervsuddannelsen til social- og sundhedsassistent, BEK nr. 1116 af 18/08/2016, § 4, stk. 1.
- 88 Bekendtgørelse af lov om erhvervsuddannelser nr. 282 af 18. april 2018, § 22, stk. 5, tilgængelig på: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=186661#id471b31eb-f126-4068-aaa0-a2b15220b809>.
- 89 PASS: Uddannelsesordningen, 1. januar 2017, tilgængelig på: <http://www.passinfo.dk/media/428c9997-c2ff-48b1-a420-34d8871729c5/zHlt5Q/Uddannelsesordninger/2016-10-07%20UO%20SSA.pdf>, side 21. I øvrigt samme ordlyd i Uddannelsesordningen gældende fra 1. august 2018.
- 90 Ibid, side 36.

Social- og sundhedsassistenter varetager omsorgs- og plejeopgaver i Danmark – ofte i relation til ældre og udsatte borgere. De er autoriseret som sundhedspersoner, og størstedelen er ansat i det offentlige. Det betyder, at de skal medvirke til at efterleve og sikre menneskerettighederne i deres daglige arbejde.

I denne undersøgelse ser vi nærmere på, om og hvordan uddannelsen til social- og sundhedsassistent i øjenhøjde med elevernes opgaver og arbejdsfelt inddrager de menneskeretlige normer og principper, som er relevante for sosu-assistentens arbejde.

Vi har også kortlagt undervisning i menneskerettigheder på socialrådgiveruddannelsen (2016), pædagoguddannelsen (2016) samt på læreruddannelsen og i folkeskolen (2013).